

**אתגרים בתחום העבודה החינוכית-סוציאלית
עם ילדים ובני נוער בסיכון:
דיאלוג גרמני-ישראלי**

מבוא לתקליטור

החומר המוגש לקורא בתקליטור זה, כולל מאמרים נבחרים שנכתבו במקור לספר בגרסתו האנגלית. התקליטור נועד לסייע לקורא העברי בקריאת הספר בשפה האנגלית. עקב מגבלות זמן ותקציב, כלולות בתקליטור עבודותיהם של הכותבים הישראלים בלבד. תרגום הספר כולו עלול היה להימשך זמן רב ולעכב את הוצאת הספר לאור, ובזאת לא רצינו. תקצירי המאמרים הכלולים בתקליטור זה אינם בהכרח תרגום מילולי מדויק של המאמרים בגרסתם האנגלית. עיקרי הדברים דומים, אולם אין להתייחס לחומר בתקליטור כאל תרגום מדויק של המאמרים בספר. אנו תקווה כי אכן התקליטור ישרת את המטרה לשמה נועד ויסייע לקורא העברי בהבנת החומר כולו, המסכם דיאלוג מתמשך ופורה בין עובדים חינוכיים-סוציאליים מישראל ומגרמניה. באיחולי קריאה מהנה ומעשירה,

ד"ר עמנואל גרופר
מעורכי הספר ועורך התקליטור

התקליטור – תוכן עניינים :

1. כותרת הספר
2. תוכן העניינים של הספר – תרגום לעברית
3. ד"ר עמנואל גרופר, ג'וזף קוך ופרופ' פרידהלם פטרס, פרק המבוא לספר – תרגום לעברית
4. **תקצירי המאמרים של הכותבים הישראלים:**
 - 4.1 ד"ר חזקיה (חזי) אהרוני, "ההיסטוריה של העבודה החינוכית-סוציאלית בישראל - מה ניתן ללמוד ממנה?"
 - 4.2 חיים להב, "עבודה עם בני נוער בסיכון בישראל – האתגר וההתמודדות"
 - 4.3 ד"ר עמנואל גרופר, "החינוך הפנימייתי בישראל והיבטיו הייחודיים"
 - 4.4 ד"ר סטיוארט מירקין, "פנימיות לילדים ובני נוער של משרד הרווחה והשירותים החברתיים"
 - 4.5 ד"ר חזקיה (חזי) אהרוני, "פעילות גופנית וספורט לילדים ונוער בסיכון כדרך חינוכית-טיפולית ושיקומית"
 - 4.6 פרופ' ענת זעירא, פרופ' רמי בנבנישתי ועמיתים מגרמניה: מרן זלר, סטפן קונגטר ו-וולפגנג שרואר, "צעירים בוגרי השמה חוץ-ביתית והמעבר שלהם לבגרות: השוואה בין גרמניה לישראל"
 - 4.7 מרים גילת, "פרסומים מקצועיים, מחקרים ותיעוד עבודת השדה כמסייעים לביסוס הידע והתמקצעות העבודה החינוכית-סוציאלית"
 - 4.8 ד"ר עמנואל גרופר, "רב-תרבותיות: מיתוס או אתגר מקצועי בר-מימוש?"
 - 4.9 ד"ר נורית לוי, "קידום אינטגרציה חברתית של בני נוער עולים וילידי הארץ: שימוש בעקרונות של גשטאלט"
 - 4.10 פרופ' שלמה רומי, "היבטים פסיכולוגיים בתוכניות הכשרה לעובדי נוער"
 - 4.11 ד"ר חזי יוסף, "שלושה מודלים של חינוך פנימייתי הפועלים במקביל בכפר נוער אחד"
 - 4.12 יהודית קירשבאום, "אתגרים חדשים בעבודה חינוכית-סוציאלית בישראל: החברה הבדואית"
5. אודות קרן פרץ נפתלי
6. אודות עמותת אפשר
7. אודות הארגון הגרמני IGFH

כותרת הספר :

אתגרים בתחום העבודה החינוכית-סוציאלית עם ילדים ובני נוער בסיכון: דיאלוג גרמני-ישראלי

עורכים

עמנואל גרופר, ג'וזף קוך, פרידהלם פטרס

הוצאה משותפת של :

"אפשר", עמותה ישראלית לקידום ופיתוח שירותי רווחה וחינוך

המשמשת כסניף הישראלי

של הארגון הבינלאומי לעובדים חינוכיים-סוציאליים, A.I.E.J.I.

IGfH– Internationale Gesellschaft fuer Erzieherische Hilfen

המשמש כסניף הגרמני של הארגון הבינלאומי לקהילות מחנכות (FICE)

הדיאלוג הגרמני-ישראלי והפקת הספר התאפשרו הודות לתמיכת קרן פרץ-נפתלי.
המשתתפים מבקשים להודות מקרב לב לראשי הקרן על תרומתם לדיאלוג הפורה
שספר זה הוא אחד מתוצריו.

עריכת לשון של התקצירים בעברית : אהוד אמיר

תל אביב / פרנקפורט – יולי 2009

פרק ראשון – ההקשר הרחב: תהליך המודרניזציה של חברות מפותחות והשפעתו על מדיניות רווחה

1. פרופ' מיכאל וינקלר (מרצה באוניברסיטת יאנה, גרמניה), "מדוע חברות מודרניות זקוקות יותר לעבודה חינוכית-סוציאלית מאשר לעבודה סוציאלית?"
2. פרופ' פרידהלם פטרס (מרצה באוניברסיטת ארפורט, גרמניה, סגן נשיא FICE גרמניה), "השפעותיהן של שיטות ניהול מודרניות על הפרקטיקה בעבודה חינוכית-סוציאלית עם ילדים ובני נוער במדינות רווחה"

פרק שני – ההיסטוריה והמבנה של שירותי רווחה וחינוך בגרמניה ובישראל

1. ד"ר חזקיה (חזי) אהרוני (מרצה במכללת זימן במכון וינגייט וחבר הנהלת עמותת "אפשר", ירושלים), "ההיסטוריה של העבודה החינוכית-סוציאלית בישראל ומה ניתן ללמוד ממנה"
2. פרופ' פטר הנסבאואר (מרצה באוניברסיטת מונסטר, גרמניה), "מבוא קצר למערכת הרווחה לילדים ובני נוער בגרמניה"
3. פרופ' מיכאל וינקלר (מרצה באוניברסיטת יאנה, גרמניה), "איחוד שלא הושלם: העבודה החינוכית-סוציאלית לילדים ובני נוער במזרח גרמניה ובמערבה"
4. מר חיים להב (מנהל תחום קידום נוער במשרד החינוך, מרצה במכללת בית ברל), "עבודה עם בני נוער בסיכון בישראל – האתגר וההתמודדות"
5. ד"ר עמנואל גרופר (מנהל האגף לחינוך והדרכה בפנימיות במשרד החינוך ומרצה בכיר במכללה האקדמית בית ברל), "החינוך הפנימייתי בישראל והיבטיו הייחודיים"
6. ד"ר סטיוארט מירקין (מרכז השירות לילד ולנוער, משרד הרווחה והשירותים החברתיים, מחוז הדרום), "פנימיות משרד הרווחה לילדים ונוער והשירותים החברתיים"

פרק שלישי – אתגרי העבודה המקצועית

- א. גישות יישומיות שונות לביצוע העבודה המקצועית
7. ד"ר חזקיה (חזי) אהרוני (מרצה במכללת זימן במכון וינגייט וחבר הנהלת עמותת "אפשר", ירושלים), "פעילות גופנית וספורט כאמצעי לקידום נוער בסיכון"
8. פרופ' רגינה רץ-הייניץ (מרצה באוניברסיטת אליס סלומון, ברלין), "כיצד עבודה סוציאלית וחינוך נפגשות: הערות על התפתחויות עכשוויות במעורבות של עובדים סוציאליים בבתי ספר, בפעילויות פנאי ובמעונות יום"
9. מרן זלר (גרמניה), פרופ' ענת זעירא (מרצה בכירה באוניברסיטה העברית בירושלים), סטפן קונגטר (גרמניה), פרופ' רמי בנבנישתי (אוניברסיטת בר אילן) ו-וולפגנג שרואר (גרמניה), "צעירים בוגרי השמה חוץ-ביתית והמעבר שלהם לבגרות: השוואה בין גרמניה וישראל"
10. מרים גילת (רכזת פרסומים וכנסים, עמותת "אפשר"), "תיעוד, מחקר ופרסומים: כלים מקצועיים משמעותיים עבור עובדים חינוכיים-סוציאליים"

ב. רב-תרבותיות והגירה

11. פרופ' דורון קיסל (אוניברסיטת ארפורט, גרמניה), "דפוסי אינטגרציה בקרב מהגרים יהודים מברית המועצות לשעבר בגרמניה"

12. ד"ר עמנואל גרופר (מנהל האגף לחינוך והדרכה בפנימיות במשרד החינוך ומרצה בכיר במכללה האקדמית בית ברל), "רב-תרבותיות: האם זהו מיתוס או אתגר מקצועי הניתן למימוש?"

13. ד"ר נורית לוי (מרצה בכירה במכללה האקדמית בית ברל), "קידום אינטגרציה חברתית של בני נוער עולים וילידי הארץ: שימוש בעקרונות הגשטאלט"

ג. סוגיות הקשורות להכשרה של עובדים חינוכיים-סוציאליים עם ילדים ובני נוער

14. פרופ' שלמה רומי (אוניברסיטת בר-אילן), "אספקטים פסיכולוגיים בתוכניות להכשרת עובדי נוער"

15. דיאנה דורנג (דוקטורנטית באוניברסיטת דורטמונד, גרמניה), "קידום הבנה ומיומנויות רפלקטיביות בהכשרת עובדים חינוכיים-סוציאליים"

פרק רביעי – התפתחויות עתידיות בתחום החינוכי-סוציאלי לילדים ובני נוער, בגרמניה ובישראל.

16. ד"ר חזי יוסף (מנהל כפר הנוער ויצ"ו נחלת יהודה ועורך הביטאון "אפשר"), "שלושה מודלים של חינוך פנימייתי הפועלים במקביל בתוך כפר נוער אחד"

17. ג'וזף קוך (מזכיר כללי של IGFH) ופרופ' פרידהלם פטרס, גרמניה (מרצה באוניברסיטת ארפורט, גרמניה), "שחרור תחום העבודה עם ילדים ובני נוער בסיכון מכבלי העבר (פרויקט אינטגרה)"

18. יהודית קירשבאום (רכזת פרויקטים בעמותת אשלים), "אתגרים חדשים בעבודה חינוכית-סוציאלית בישראל: החברה הבדואית"

מבוא לספר (תרגום מאנגלית)

ד"ר עמנואל גרופר, ג'וזף קוך ופרופ' פרידהלם פטרס

ספר זה אינו אמור להיות עוד אוסף של מאמרים מלומדים, למרות שאנו מאמינים שהוא עשוי לתרום תרומה משמעותית לתחום הדעת המתפתח של עבודה חינוכית-סוציאלית, ובגרסה הגרמנית שלו – "סוציאל-פדגוגיה".

חשוב לנו להדגיש כי ספר זה הינו אחד התוצרים של דיאלוג פורה בין עובדים חינוכיים-סוציאליים מישראל ומגרמניה.

המטען ההיסטורי הכבד של השואה, המרחף מעל כולנו, שימש במשך שנים רבות מכשול אמיתי בדרך לפיתוח יחסים נורמאליים בין ישראלים לגרמנים. ההתמודדות עם האתגר הייתה כרוכה בפיתוח יחסים בין-אישיים משמעותיים בין ישראלים וגרמנים, במישור המקצועי ובמישור הבין-אישי. כל המשתתפים בהרפתקה זו הם בני הדור שלאחר מלחמת העולם השנייה, ועבור כולם הייתה חשיבות גדולה להתמודדות זו.

ספר זה הוא התוצר החשוב ביותר של תחילת הדיאלוג. הוא לא יכול היה להיכתב ללא התמיכה הנדיבה של קרן פרץ נפתלי והגיבוי המשמעותי של עמותת "אפשר" בישראל וארגון IGfH בגרמניה.

שני ארגונים אלה גילו עניין רב ברעיון של פיתוח הדיאלוג. ברכת הדרך שלהם אפשרה את יציאתנו לדרך ותכנונם של שני סמינרים מקצועיים, האחד – בישראל, בפברואר 2007, והשני – בגרמניה, בפברואר 2008.

הדיאלוג

הועדה המארגנת הורכבה משלושה עובדים חינוכיים-סוציאליים מישראל, חברי עמותת "אפשר", ושלושה סוציאל-פדגוגים מגרמניה, חברים בארגון IGfH הגרמני.

בשני הסמינרים חתרנו לשתף קבוצה רחבה של אנשים, חלקם כמרצים פעילים בסמינרים ואחרים כמשתתפים מן השורה שבאו להביע את תמיכתם בדיאלוג הגרמני-ישראלי ולזכות להעשרה באמצעות החשיפה לחילופי דעות מקצועיים מנקודות ראות תרבותיות שונות. המכנה המשותף בין כל האנשים היה בראשיתו מקצועי בלבד – חתירה להעשרה הדדית באמצעות דיונים בסוגיות הקשורות בחינוך וטיפול בבני נוער בסיכון בשתי המדינות, עם דגש מיוחד על אוכלוסיות מהגרים והשימוש בחינוך חוץ-ביתי ופנימייתי כאמצעי להתמודדות מוצלחת עם מצבים חברתיים מורכבים. בהמשך נוספו למערכות היחסים רבדים נוספים, בתחום החברתי, הרגשי והערכי.

הקבוצה הגרמנית-ישראלית הייתה מורכבת מאנשי שדה מנוסים, קובעי מדיניות ואנשי אקדמיה, כולם בעלי מעורבות עמוקה בתחום החינוך והטיפול בילדים ובני נוער בסיכון בארצותיהם.

הסמינר בישראל בשנת 2007

סמינר זה היה ממוקד בהצגת מגוון הפנים של התחום המקצועי העוסק בילדים ונוער בסיכון בישראל. חשיפת התחום נעשתה על ידי הצגת מחקרים וניירות עמדה בהרצאות שניתנו במהלך הסמינר, וביקור במסגרות שונות: כפרי נוער ופנימיות, שירותים לנוער בסיכון בקהילה, במגזר היהודי ובמגזר הבדואי. כמו כן, הוקדשה תשומת לב מיוחדת לסוגיות הקשורות בהכשרת עובדים חינוכיים-סוציאליים בישראל. המשתתפים מגרמניה שלקחו חלק בסמינר הציגו ניתוח של המבנה המיוחד של מערכת החינוך והרווחה בגרמניה וכן סיכומי מחקר בינלאומי עדכני שביקש לבדוק את השפעותיה של הכנסת שיטות ניהול מודרניות לשרותי החינוך והרווחה, מחקר מרתק אודות השוואה בין סוציאל-פדגוגיה לבין עבודה סוציאלית וכן עבודה שעסקה בפער המורגש בקרב אנשי השדה בין ההכשרה-הממוקדת-בתיאוריה, הכשרה הניתנת באוניברסיטאות לעובדים חינוכיים-

סוציאליים, לבין הצרכים האמיתיים בשדה. כמו כן, הוצג ניתוח צרכיהם של בני נוער בסיכון מנקודת ראות של אשת מקצוע המעורבת ונושאת בתפקיד בכיר בפוליטיקה המקומית בגרמניה.

הסמינר בגרמניה בשנת 2008

סמינר זה היה ממוקד בעיקר בהצגת התחום מנקודת ראות גרמנית, עם דגש על נושא קליטת מהגרים. גם בו הוצגו הרצאות, מחקרים וניירות עמדה משני הצדדים. כמו כן התקיימו סיורים בתוכניות לילדים ונוער בסיכון, בערים ברלין וארפורט.

הספר

מרבית המאמרים המופיעים בספר נכתבו כל אחד על ידי אדם בודד. מיעוטן של העבודות נכתב על ידי צוות שלם. המאמרים חולקו לארבעה פרקים נפרדים.

הפרק הראשון מציג את ההקשר הרחב: התארגנות תחום העבודה עם ילדים ונוער בסיכון במסגרת תהליך המודרניזציה בחברות מפותחות, וסוגיית הלגיטימציה וזכות הקיום של תחום עבודה זה. חלק זה כולל מאמר מבריק של מיכאל וינקלר וכן סיכומי מחקר בינלאומי שערך פרידהלם פטרס אודות השפעתן של שיטות הניהול המודרני על תחומי העבודה החינוכית-סוציאלית.

הפרק השני מביא ניתוחים מנקודת ראות היסטורית ומבנית של שירותים חינוכיים-סוציאליים לילדים ונוער בגרמניה ובישראל. תשומת לב רבה מוקדשת להבנת ההבדלים הנובעים מהשוני התרבותי בין שתי המדינות. עם זאת, מעניין לראות כי חלק מהמסורות של העבודה החינוכית-טיפולית עם ילדים ובני נוער בשתי המדינות, מקורן בשורשים היסטוריים וסוציולוגיים משותפים.

פרק זה כולל מאמר של חזי אהרוני אודות ההיסטוריה של התחום החינוכי-סוציאלי בישראל. נקודת הראות הגרמנית מוצגת בעבודתו של פטר הנסבאואר, המתאר את מבנה מערכת הרווחה לילדים ובני נוער בסיכון בגרמניה. בהמשך מובא ניתוח מרתק של מיכאל וינקלר אודות שרותי חינוך ורווחה לילדים ונוער בסיכון, במה שהיה עד 1989 מזרח גרמניה, והשוואתם עם השירותים שניתנו במערב גרמניה. פרק זה מסתיים בשלושה מאמרים המתארים את השירותים לילדים ובני נוער בסיכון בישראל, במסגרות בקהילה ובפנימייה.

חיים להב מציג את השירותים לנוער בסיכון במסגרת הקהילה. השירותים לילדים ובני נוער בסיכון במסגרות פנימייתיות, שהן ייחודיות לישראל, מוצגים משתי נקודות ראות: עמנואל גרופר מתאר ומנתח את המודל הייחודי של כפר הנוער, המחנך על פי מסורת עליית הנוער, תחת אחריותו של משרד החינוך. לעומתו, סטיוארט מירקין מציג את הגישה הטיפולית על פיה פועלות הפנימייתיות הינן באחריות משרד הרווחה והשירותים החברתיים.

הפרק השלישי מהווה את חלקו העיקרי של הספר. הוא מתייחס לאתגרים מקצועיים בתפקוד העכשווי של אנשי מקצוע בישראל ובגרמניה, לרב-תרבותיות והגירה וכן לסוגיות הקשורות בהכשרה של עובדים חינוכיים-סוציאליים.

פרק זה מחולק לשלושה תת-נושאים:

תחילה מופיעים ארבעה מאמרים תחת הכותרת של גישות יישומיות שונות לביצוע העבודה המקצועית. מאמרו של חזי אהרוני עוסק בפרוטנציאל הגלום בפעילות גופנית וספורט כאמצעי לקידום נוער בסיכון. מאמרה של רגינה רץ-היניש, המציגה יוזמה חדשה של שיתוף פעולה בבתי ספר ובמעונות-יום, בין עובדים סוציאליים ועובדים חינוכיים-טיפולים. מרים גילת מציגה התנסות מעניינת של תיעוד, מחקר ופרסומים כאמצעים לקידום ההתפתחות של תחום העבודה החינוכית-סוציאלית.

המאמר האחרון בקבוצה זו נכתב על ידי צוות משותף של חוקרים מגרמניה ומישראל, העובדים יחד על סוגיית ניתוח הצרכים של עוזבי פנימייתיות ותהליך המעבר שלהם לבגרות. החוקרים הגרמנים השותפים לעבודה זו הם מרן זלר, סטפן קונגטר ו-וולפגנג שרואר, ועמיתיהם הישראלים הם ענת זעירא ורמי בנבנישתי.

תת-הנושא השני הוא רב-תרבותיות והגירה. המאמר הראשון נכתב על ידי דורון קיסל, ועוסק בהשתלבות של מהגרים יהודיים מברית המועצות לשעבר בגרמניה. המאמר השני, מאת עמנואל גרופר, מוקדש לאינטגרציה של נוער יוצא אתיופיה ושילובו החברתי באמצעות החינוך בכפרי נוער בישראל. המאמר האחרון בקבוצת מאמרים זו, שנכתב על ידי נורית לוי, מתאר יישום של עקרונות הגשטאלט לשם קידום השילוב החברתי של בני נוער עולים בישראל.

תת-הנושא השלישי כולל סוגיות העוסקות בהכשרה. במאמר הראשון מדגיש שלמה רומי את חשיבות ההיבטים הפסיכולוגיים בתוכניות להכשרת עובדי נוער. דיאנה דורינג מנתחת במאמרה את האפשרויות לפיתוח מיומנויות רפלקטיביות בקרב סטודנטים לעבודה חינוכית-סוציאלית.

הפרק הרביעי והאחרון סוקר כיווני התפתחות עתידיים של התחום, באמצעות תוכניות חדשות ומתהוות. בפרק זה כלולים שני מאמרים של כותבים ישראלים. חזי יוסף מתאר מודל חדש של כפר נוער בו פועלות בכפיפה אחת שלוש מסגרות פנימיות שונות. יהודית קירשבאום מתארת מודל חדשני של מועדוניות המספקות שירותים חינוכיים-טיפוליים לילדים ובני נוער במגזר הבדואי. במאמרם של ג'וזף קוך ופרידהלם פטרס, החותם את הספר מהפך הגרמני, מתואר פרויקט חדשני בגרמניה לטיפול בילדים ונוער בסיכון, בשם "אינטגרה".

כפי שעולה מהמאמרים, סמינרים אלה אפשרו לדון במשותף בנושאים רבים ומגוונים. עם זאת, אנו רואים בהם רק נקודת התחלה לקשרים מתמשכים, לדיון משותף ולהחלפת דעות לאורך זמן. אין ספק שישנם נושאים רבים וחשובים שלא נדונו עדיין ומשאירים מקום למפגשים נוספים, כגון השתתפות ומעורבות של בני נוער בסיכון במגוון סוגים של שירותים, סוגיות הקשורות במגדר, גישות שונות לעבודה חינוכית-סוציאלית והשפעותיהן וכיו"ב.

יש לציין כי במרבית הנושאים הנדונים, ישנו צורך במחקר רב יותר מזה המצוי ברשותנו עד כה. אנו מקווים להיות מסוגלים להמשיך ולקיים סמינרים ומפגשים משותפים, וכן לפתח תוכניות מחקר משותפות והשוואתיות שתתרומנה להמשך הפיתוח המקצועי של התחום בישראל ובגרמניה.

ברצוננו להודות לכל המשתתפים בסמינר, לכותבי המאמרים ולכל מי שתרום וראה עצמו מחויב לקחת חלק בדיאלוג ייחודי זה.

בהתייחסו למושג הדיאלוג המשמעותי, אמר הפילוסוף היהודי הגדול מרטין בובר: "...הרגעים של דיאלוג אמיתי, אין לראותם כברק המאיר בלילה חשוך, אלא יותר כעלייתו האיטית של הירח בלילה בהיר כשבשמיים פרושים כוכבים לרוב..."

זוהי מטפורה הולמת לאמונתנו כי יחסים בין בני אדם חייבים להתפתח ולהתקדם בתהליך מתמשך של הדדיות ובנייה הדרגתית, נדבך על גבי נדבך. יחסים אלה אמורים לתרום למציאות המשותפת של כל האנשים הלוקחים בהם חלק, ככוכבים לרוב, שיבואו להאיר את חשכת המציאות היום-יומית. אנו מאמינים כי אמירה זו נכונה באופן כללי אך מתאימה במיוחד למקרה הייחודי של ישראלים וגרמנים הזקוקים לכוכבים רבים מאד כדי להאיר את החשיכה שנובעת מההיסטוריה הטראגית הקושרת את שני העמים.

פרידהלם פטרס
ארפורט, גרמניה

ג'וזף קוך
פרנקפורט, גרמניה

עמנואל גרופר
תל אביב, ישראל

תקצירי המאמרים של הכותבים הישראליים :

פרק ראשון – ההקשר הרחב: תהליך המודרניזציה של חברות מפותחות והשפעתו על מדיניות רווחה
אין מאמרים של כותבים ישראליים.

פרק שני – ההיסטוריה והמבנה של שירותים בגרמניה ובישראל

4.1 ההיסטוריה של העבודה החינוכית-סוציאלית בישראל: מה ניתן ללמוד ממנה?

ד"ר חזקיה (חזי) אהרוני, עמותת "אפשר"

העדויות הראשונות לשימוש בעקרונות וליישומם ב"עבודה חינוכית-סוציאלית" או פדגוגית הן בנות אלפי שנים וכנראה עתיקות כמו האנושות עצמה. שורשיה נטועים עמוק בחיים ובתרבות היהודית. החשיבה היהודית ודרך החיים היהודית הדגישו תמיד את הלמידה, הלימוד והעזרה לילד, לנער, לזקן ולנצרף. ערכים אלה הם נכסי צאן ברזל של העם היהודי והם משתקפים פעמים רבות בתנ"ך, בכתביהם של חכמי ישראל, בספרות היהודית ואף בימינו, כאומה של מתנדבים וכחברת רווחה. עבודה חינוכית-סוציאלית ופדגוגיה חינוכית-חברתית משקפות את חשיבות הלימוד לילד ולנער, נתינת צדקה לעניים והגשת עזרה לחלש ולחסר היכולת – מעשים שכולם נחשבים למצווה גדולה לפי ערכי היהדות. הבנת העבר והרקע ההיסטורי של העבודה החינוכית-סוציאלית יסייעו לנו לדעת לאן אנו הולכים ואיך נוכל ללמוד מהניסיון ולתכנן טוב יותר את צעדינו לעתיד.

במאמר ניתנות הגדרות ל"עבודה חינוכית-סוציאלית" כפי שהיא פועלת הלכה למעשה בישראל ובמדינות אירופה. המחבר מציע להגדיר עבודה חינוכית-סוציאלית כך: **"השיטה, התהליך או היישום של השימוש בכלים ובעקרונות חינוכיים המשלבים עקרונות מהטיפול הסוציאלי/חברתי על-מנת לסייע לפרט או לקבוצה שבסיכון כדי שייטיבו ללמוד, להתנהג ולפעול בהצלחה בחברה."**

במאמר מובאות בקצרה דוגמאות לעדויות היסטוריות ראשונות לקיום ושימוש בעקרונות העבודה החינוכית-סוציאלית לפני קום המדינה ובתקופה המודרנית בישראל. כמו כן, נסקרים התנאים והאתגרים שבהם מתקיימת עבודה חינוכית-סוציאלית והשפעתה על אוכלוסיות בסיכון בישראל.

העלויות המסיביות של עולים לישראל תוך פרק זמן קצר ובתנאים קשים, השפיעו באופן מכריע על המדיניות, התרבות, הכלכלה וחיי החברה והדת המגוונים בישראל. תנאים אלה אילצו את המחנכים למצוא פתרונות חינוכיים-טיפוליים יצירתיים והולמים למגוון רחב של אוכלוסיות ילדים ובני נוער בסיכון - בעבר וגם עתה.

מבחינה היסטורית, העבודה החינוכית-סוציאלית בארץ ישראל בתקופה המודרנית החלה בטיפול ביתומים וילדים עם צרכים ייחודיים, תוך שימוש בגישות ועקרונות מתחום העבודה החינוכית-סוציאלית. ניתן לייחס את ראשיתה של עבודה זו לפתיחתם של בית היתומים הידוע "דיסקין" (1880) ו"בית-הספר העברי לילדים עיוורים" (1910) בירושלים, ולפתיחתו של בית-הספר הראשון לחינוך מיוחד, "נצח ישראל", בתל-אביב (1929).

בשנת 1919, בתקופת המנדט הבריטי על ארץ ישראל ו"תקופת הזרמים", הפעילו קבוצות שונות ומגזרים חינוכיים-אידיאולוגיים את מערכות החינוך שלהם באופן עצמאי. מגזרים אידיאולוגיים אלה הפעילו גם תכניות חינוכיות להתערבות עם אוכלוסיות בסיכון אשר שילבו גישות מתחום החינוך והטיפול לילדים ובני נוער, כלומר – עבודה חינוכית-סוציאלית.

עלייתם המסיבית של ילדים ובני נוער לארץ ישראל הביאה גם להקמת תנועת הצלה יוצאת דופן שנוסדה בברלין בשנת 1933 על-ידי רחה פראייר. תנועת "עליית הנוער" למודת הניסיון פתחה שער לעבודה חינוכית-סוציאלית במיטבה ומשמשת עד היום כמסגרת הלאומית המטפלת בילדי עולים וכן בילדים ובני נוער בסיכון במסגרות חוץ-ביתיות. חלק מהניסיון והגישות המיוחדות בטיפול

בילדים ונוער סיכון בישראל היום, שורשיהם במאה ה-19 באירופה. רבים מהעולים לארץ ישראל היו ילדים יתומים או שעלו ללא הוריהם. חלק מהעולים ממדינות המערב היו אנשי מקצוע ומחנכים שהביאו עמם גישות חינוכיות וטיפוליות חדשות מארצות מוצאם וניסו להטמיען במולדתם החדשה בטיפול בילדים ובני נוער בסיכון וכן בבעלי צרכים ייחודיים.

בישראל מצוי אחד הריכוזים הגבוהים בעולם של פנימיות ומוסדות חינוך וטיפול חוץ ביתיים. ביניהם כפרי נוער, בתי ספר חקלאיים, מסגרות שבהן ילדי חוץ ובני נוער מתחנכים בפנימייה, ישיבות ופנימיות משולבות. בתקופות העליות הגדולות שלפני קום המדינה היו רבים ממוסדות, פנימיות וכפרי נוער אלה פופולאריים מאוד, כאשר המדינה קלטה ילדים עולים רבים שלעיתים הגיעו ארצה ללא הוריהם. בנוסף, קיימות פנימיות של רשות חסות הנוער לנוער עובר חוק.

חינוך בלתי פורמאלי ותכניות התערבות אחרי יום הלימודים היו ונתרו חלק חשוב של העבודה החינוכית-סוציאלית. קיימת תכנית כלל ארצית של משרד החינוך, ולמרות זאת, בתי-ספר ציבוריים בקהילה, בערים וביישובים בפריפריה שונים זה מזה באיכות המורים ובאיכות התכניות החינוכיות וההתערבויות החינוכיות-טיפוליות שניתנות לילדים ולאוכלוסיית התלמידים. הבדלים מהותיים אלה דורשים התערבות מכוונת באימוץ תכניות העשרה ומערכות ארגון וחינוך במסגרות בתי ספר "חלשים" בשכונות מצוקה ובפריפריה, מכיוון שרבים מהתלמידים באים מרקע כלכלי וחברתי קשה ו/או ממשפחות עולים. עבודה חינוכית-סוציאלית מיישמת גישה התערבותית גם בתחום החינוך הבלתי פורמאלי.

מההיסטוריה של העבודה החינוכית-סוציאלית כפי שמתוארת במאמר זה, אנו למדים שמצד אחד עבודה חינוכית-סוציאלית בישראל עם ילדים ונוער בסיכון מספקת עניין, קשיים ואתגרים רבים ומספר רב של אנשי מקצוע רב-תחומיים עוסקים בתחום במסגרות שונות. מצד שני, אנו יכולים להיות גאים בקיומן של תכניות, פרויקטים ומסגרות חינוכיות-טיפוליות מוצלחות המנוהלות על-ידי המדינה, ארגונים וולנטאריים ועמותות בקהילה כדי להתמודד עם קשייהם של ילדים ונוער בסיכון. מסגרות שונות, כגון כפרי ילדים ונוער, משמשות כמודל חינוכי-טיפולי מוצלח עבור מדינות רבות. רבות מהתכניות החינוכיות-טיפוליות בישראל מבוססות על גישות, עקרונות ותיאוריות מתחומי העבודה הסוציאלית, החינוך והאידיאולוגיה החינוכית והלאומית. למרות הכול, עדיין לא הגענו לשלב שבו רמת וטיב ההכשרה של העובדים החינוכיים-סוציאליים וההכרה המקצועית בהם ובמעמדם על-ידי המדינה זוכים לתשומת הלב הראויה כמו בגרמניה או במדינות אחרות באירופה.

בהמשך המאמר נסקרות תכניות לילדים ובני נוער בסיכון ותכניות להכשרת עובדים חינוכיים-סוציאליים המסייעות לאוכלוסיות אלה. מסקנות המאמר מדגישות את פעילותה של עמותת "אפשר" בתחום העבודה החינוכית-סוציאלית. "אפשר" משמשת כמודל לארגון המגזר השלישי כגורם פעיל, מלכד, יוזם ומוביל בתחום. כמו כן מודגש במאמר כי ניתן ללמוד מההיסטוריה על הצורך באיגום משאבים והתייעלות ארגונית; הצורך בהתמודדות בחברה רב-תרבותית; קביעת מדיניות חקיקה לגבי הקצאת משאבים לשירותים לילדים, נוער ומבוגרים בסיכון, ודגש על מתן הזדמנויות חינוכיות נרחבות לאוכלוסיות אלה. הכשרתם וקידומם של עובדים חינוכיים-סוציאליים הם מרכיבים חשובים ביותר בעבודה החינוכית-סוציאלית. מסקנתו הסופית של המחבר היא שההיסטוריה מראה ש"חינוך טוב" – הוא "עבודה חינוכית-סוציאלית" טובה.

4.2 עבודה עם בני נוער בסיכון בישראל: האתגר וההתמודדות

חיים להב, מנהל תחום קידום נוער במשרד החינוך ומרצה במכללה האקדמית בית ברל

מזה למעלה מארבע עשורים עוסק משרד החינוך בפיתוחם והפעלתם של שירותים חינוכיים-טיפוליים במסגרת הקהילתית לנוער בסיכון ולנוער מנותק. שירותים אלו הינם פועל יוצא של צורך במתן מענה ייחודי לנוער מנותק שאינו מוצא את מקומו בתוך מערכת החינוך הפורמאלית המוצעת לבני גילו. (כיום מדובר בכ-30,000 בני נוער בגילאים 14-17, המהווים כ-8.5% מכלל בני שכבת הגיל). המטרה שהציבה לעצמה מערכת החינוך בהפעלת שרות זה הינה הקמת "רשת בטחון" נוספת לבית הספר במסגרת הקהילה, על מנת לאתר אותם בני נוער שנשרו ולטפל בהם, וזאת במטרה לשלבם מחדש בחברת בני גילם ו/או לייצר עבורם אלטרנטיבה חינוכית-חברתית משמעותית.

פיתוח השירותים לקידום וטיפול בנוער בסיכון ונוער מנותק בישראל התנהל במקביל לפיתוח והתמקצעות העובדים. משנת 1970, עת החל השירות במשרד החינוך, חל גידול משמעותי בהיקפו, בפרישת תחומי אחריותו, בפעילותו ובתוכניותיו. כיום כולל השירות כ-750 עובדי קידום נוער (עובדים חינוכיים טיפוליים, מורים, רכזי תחום ומנהלי יחידות) הפועלים בכ-120 רשויות מקומיות ומעניקים שירותים לכ-18,000 בני נוער בשנה. לצידם פועלים עוד כ-1,350 מורים העוסקים במתן השכלה (בתוכנית היל"ה) בשעות אפקטיביות וכ-250 עובדים מקצועיים-למחצה העוסקים במגוון תחומי חברה, פנאי, תרבות וכו' (ביניהם מדריכים חברתיים, מדריכות חיילות, מדריכי גזני"ע, גרעיני נח"ל ומתנדבים).

מטרות הפעולה בקידום נוער

1. מניתוק לשילוב

שילוב מחדש של בני הנוער המנותקים בתוך מערך הפעילות הנורמטיבית של בני גילם, במסלולי למידה, עבודה, הכשרה מקצועית, חברה, תרבות ופנאי ושירות בצה"ל.

2. פיצוי וקידום

פיצוי וקידום נוער מנותק, שאינו משתלב מבחינה השכלתית, חברתית ומקצועית – לקראת השתלבותו כבוגר יעיל ומועיל בקהילה ובחברה.

3. מיצוי פוטנציאל אישי

מיצוי ומימוש הפוטנציאל האישי הטמון בכל אחד מבני הנוער לקידום האישי, לתועלתם ולתועלת החברה הסובבת אותם.

4. מניעת ניתוק וניכור

מניעת ניתוק וניכור חברתי של בני נוער אלו מן הקהילה ומהחברה שבה הם חיים.

מטרות-על אלו מבוססות על ההנחה כי מצב שבו צעירים וצעירות בגיל ההתבגרות אינם משולבים באף אחד מן התפקידים שהחברה מועידה לבני גילם, יש לו השלכות שליליות על התפתחותם והוא עלול להביאם לידי סיכון עצמם והחברה.

עקרונות הפעולה בקידום נוער

תפיסת העבודה בקידום נוער מתבססת על שישה עקרונות מרכזיים אשר יחדיו מהווים את מסד השירות הניתן כיום לנוער בסיכון ונוער מנותק בקהילה.

עקרון היישוג (reaching out)

להגיע אל כל נער או נערה פוטנציאליים (על פי הגדרת אוכלוסיית היעד) בכל מקום בו הם נמצאים וללא תנאים מוקדמים.

עקרון "הנער כשלם"

השירות מהווה "כתובת" למכלול צורכי הנער והנערה המתבגרים. לגבי חלק מהצרכים הוא מהווה גורם מטפל ומתערב בעצמו, ולגבי חלקם הוא מהווה גורם מגשר ומתווך אל שירותים משלימים / מקבילים, תוך כדי ליווי הנער או הנערה אליהם.

עקרון "תחנת המעבר"

היחידה לקידום נוער מהווה תחנת "מעבר והתאוששות" (ולא תחנת "קבע") לקראת שילוב מחדש במסגרות נורמטיביות של בני הגיל.

עקרון "המכוונות לפתרון ולהעצמה"

השירות מנסה להתחבר אל הכוחות המצויים בכל נער ונערה ומהם לצאת אל מסלול של הצלחה ואתגר חדשים לאחר היסטוריה של כישלונות ("אפקט פיגמליון"). השירות פועל מתוך מחויבות להעצמה אישית וקבוצתית של בני הנוער, העצמה שתוביל אותם לשותפות, מעורבות ולקחת אחריות להחלטות הנוגעות בהם ובחיייהם.

עקרון "מנייתוק לשילוב" (אינטגרציה)

השירות מכוון את כל פעילותיו על מנת לשלב מחדש את בני הנוער בתוך מסגרות רגילות של בני גילם ולא לייצר עבורם מסגרות מיוחדות. פעילות נפרדת מתבצעת בדרך כלל רק כשלב מקדים או מכין לקראת השילוב מחדש.

עקרון "החליפה האישית"

לגבי כל נער ונערה מופעלת תוכנית אישית המותאמת לצרכיהם וליכולותיהם, וזאת על מנת לקדםם ולשלבם במגוון תחומי החיים הרלוונטיים לבני גילם.

דרכי פעולה בקידום נוער

המאמץ העיקרי בהענקת שירותי קידום נוער מושקע בבני 14-18 שנמצאים במצב של "נשירה גלויה" (נוער מנותק שנשר ממערכת החינוך או נוער במעברים בין מסגרות), וכמענה משלים ל"נשירה הסמויה" (נוער בסיכון בתוך מערכת החינוך). כדי לממש אחריות זו פועל תחום קידום נוער במסגרת רשות החינוך המקומית, על פני הרצף החינוכי-טיפול של השירותים החינוכיים ברשות, רצף המאפשר היערכות כוללת של מערכת החינוך למניעת נשירה ("נשירה סמויה") וטיפול בנושרים ("נשירה גלויה"). השירות לנוער מנותק המטופל בשירותי קידום נוער כולל סל תשומות חינוכיות, השכלתיות, טיפוליות וחברתיות בהתאם לפירוט הבא:

- ליווי אישי / קבוצתי של עובד חינוכי-טיפולי (עובד לקידום נוער).
- שירותי חינוך חברתי-ערכי, תרבות פנאי ומניעה (עובד קידום נוער).
- שירותי השלמת השכלה פורמאלית עד בגרות (תוכנית היל"ה).
- פיתוח מיומנויות מקצועיות וחברתיות לנוער מנותק.

השיטה – מודלים אפשריים:

הפעילות ברשויות המקומיות ניתנת לביצוע בשלושה מודלים עיקריים:

"גשרים" – מודל המיועד לתלמידים בסיכון לנשירה סמויה, להם נדרש סיוע בתחומים רגשיים, חברתיים ומשפחתיים. במסגרת זו תשתתף היחידה לקידום נוער בעבודת מניעה בית-ספרית שבה היא תתרום בעיקר בתחומים הקשורים לחיי הילד עם סביבתו.

"חממות" – מודל המיועד לתלמידים בסיכון המתקשים לתפקד ולהסתגל לבית הספר על רקע בעיות למידה המשולבות בבעיות התנהגות (משמעת, אלימות וכו'). תלמידים אלו נדרשים להתאוששות או לחיפוש מסגרת אלטרנטיבית. במודל זה תשמש היחידה כתחנת מעבר זמנית להתאוששות עד למציאת מסגרת אלטרנטיבית לתלמידים במצבי מצוקה ובקשיי תפקוד והסתגלות.

"רשת בטחון" – מודל המיועד לבני נוער מנותקים שנשרו ממערכת החינוך ואינם מיועדים לשילוב מחדש. במסגרת זו תטפל היחידה לקידום נוער בנוער שנשר כמסגרת חלופית ו/או כמסגרת מפצה, עד לסיום לימודיו או גיוסו לצה"ל.

4.3 החינוך הפנימייתי בישראל והיבטיו הייחודיים

ד"ר עמנואל גרופר, מנהל האגף לחינוך והדרכה בפנימיות במינהל לחינוך התיישבותי, פנימייתי ועליית הנוער במשרד החינוך ומרצה בכיר במכללה האקדמית בית ברל

במרבית המדינות המתועשות מורגשת בשנים האחרונות ירידה בשימוש בחינוך בפנימייה כאמצעי לשיקום ילדים ובני נוער בסיכון. במדינות רבות ישנה הפרדה דיכוטומית בין הסדרים פנימייתיים המיועדים לאוכלוסיות טעונות שיקום לבין פנימיות יוקרתיות לנוער מבוסס. בישראל התפתח מאז תחילת המאה העשרים מודל ייחודי של פנימייה חינוכית הטרוגנית ורב-תרבותית המיוצגת בכפר הנוער על פי מורשת עליית הנוער. זוהי מסגרת פנימייתית יוצאת דופן בכך שהיא משלבת בני נוער מרקעים שונים, בעלי יכולת לימודית תקינה פחות או יותר, הזקוקים לחינוך בבית ספר פנימייתי או בוחרים בכך. במסגרת חברתית משותפת מסוג זה מתחנכים בני עולים וכן חניכים בעלי בעיות סוציו-אקונומיות או משפחתיות או על רקע כשלון חינוכי ונשירה ממערכת החינוך בקהילה.

יש לציין כי ישראל עומדת במקום הראשון בעולם במספר היחסי של ילדים ובני נוער מתבגרים המתחנכים בפנימיות. 4-5% מהילדים ובני הנוער בקבוצת הגיל 4-18 בישראל מתחנכים בפנימיות, בהשוואה ל-2% בבריטניה, 1% בהונגריה ו-0.5% בפינלנד. לגבי ילדים בגיל ההתבגרות (בין הגילים 12-18, טווח הגיל של מרבית חניכי הפנימיות בישראל) נעים המספרים בין 14% בשנות התשעים ל-10% בשנות האלפיים.

במדינות המערב סובל החינוך בפנימייה מסטיגמה שלילית חריפה ביותר. בישראל, לעומת זאת, הסטיגמה היא מתונה יותר וקיים ביקוש רב ויציב לאורך שנים רבות לחינוך פנימייתי גם כיום.

העקרונות החינוכיים המרכזיים של מודל "כפר הנוער המחנך" הם כדלהלן:

- מתן עדיפות לגישה החינוכית על פני הגישה הטיפולית. בית הספר הוא חלק אינטגרלי מהתוכנית החינוכית של המוסד החינוכי הפנימייתי. בני הנוער נחשפים לאתגרים אינטלקטואליים נורמטיביים וקיים בפנימייה מערך תמיכה ותגבור בפן הלימודי והרגשי כאחד.
- התייחסות הוליסטית לחניך, תוך יישום המודל האקולוגי של ברונפנברג.
- החניכים בפנימייה חווים תקופה של "מורטוריום מטפח", שנותן לגיטימציה לתהליכי למידה על בסיס "ניסוי וטעייה".
- הרכב חברת התלמידים הוא הטרוגני ורב-תרבותי.
- השתתפות ומעורבות חניכים בניהול שיגרת חיי כפר הנוער תוך כדי חתירה להעצמתם וטיפוח מנהיגות משרתת.
- אנשי הצוות גרים בקרבת החניכים ומקיימים את העיקרון שקבע הארגון הבינלאומי לחינוך פנימייתי FICE: "חיים עם אחרים – כמקצוע" ("Living with others as a profession").
- שימוש אינטנסיבי בכוחה של קבוצת השווים כגורם המעביר מסרים וערכים לבני נוער מתבגרים.
- הפעלת הפנימייה ביעילות כלכלית ובעלויות אחזקת חניך נמוכות מהנהוג בפנימיות טיפוליות בארץ ובעולם. במדינות המערב, עלות אחזקתו של נער בפנימייה הינה גבוהה ביותר (עד פי שלושים מעלות אחזקתו של חניך בפנימייה חינוכית בישראל). עובדה זו גרמה למקבלי ההחלטות בהולנד, דנמרק, גרמניה, צרפת, בריטניה ומדינות נוספות לצמצם באופן דרסטי את מספר הילדים המורשים להיות מוחזקים בפנימייה על ידי הרשויות הממלכתיות. מקבלי ההחלטות במדינות אלה מנמקים את הפניית המשאבים לתוכניות אלטרנטיביות בקהילה בכך שהן זולות יותר ומשרתות מספר גדול יותר של חניכים. עם זאת, יצוין כי אין שום הוכחה אמפירית המאשרת את יעילותן של תוכניות אלה בקהילה ולטענת רבים, הילדים יוצאים נפסדים מתהליכים שכאלה, תהליכים שהם פוליטיים ביסודם ואינם מונעים בהכרח מחיפוש טובתו של הילד הנזקק.

עדויות מחקריות רבות מצביעות על שיעורי הצלחה גבוהים של כפרי הנוער. אלו מביאים את בוגריהם להצלחה גבוהה יחסית בלימודים, נוטעים בהם ערכים ותחושת השתייכות לעם ולחברה ומכינים אותם כהלכה לקראת חייהם כבוגרים.

כמו בכל מערכת דינאמית, גם במערכת החינוך הפנימייתי בישראל מתרחשים תהליכי שינוי. השינויים מתבטאים בעיקר בתחומים הבאים:

- ✓ דגש רב יותר מושם על הצלחת חניכי הפנימיות בלימודים והגעתם להישגים לימודיים משמעותיים ככל האפשר.
- ✓ חיזוק הקשר בין צוות הפנימייה לבין הורי החניכים והקהילות הסמוכות.
- ✓ הכנה טובה יותר של חניכי הפנימייה לקראת עזיבת הפנימייה ובניית רשת בטחון לטיפול בבוגרים הנזקקים לכך.
- ✓ שימוש בכפר הנוער המחנך לשם קליטה מבוקרת ושיקום פליטים מדרפור וממדינות מצוקה אחרות.
- ✓ ייצוא מודל כפר הנוער המחנך למדינות מתפתחות באפריקה כאמצעי יעיל לחינוך ולשיקום של אוכלוסיות בסיכון גבוה. דוגמה ראשונה הינה הקמתו של כפר הנוער "אזגבו-שלום" ברואנדה לשם קליטת יתומי מלחמת האזרחים שם.

4.4 פנימיות לילדים ונוער של משרד הרווחה והשירותים החברתיים

ד"ר סטיבארט מירקין, מרכז השירות לילד ולנוער במשרד הרווחה והשירותים החברתיים, מחוז הדרום

בכדי להבין את מדינת ישראל של היום, עלינו להבין את ההיסטוריה - ההיסטוריה של עם ישראל, של ארץ ישראל ושל הסכסוך באזורנו. כמו כן, בכדי להבין פנימיות לילדים בישראל, עלינו להבין את ההיסטוריה של התשתיות הפיזיות, הכלכליות והפוליטיות, וכן את ההיסטוריה של הסכסוך בין אידיאולוגיות שונות בנושא הטיפול בילדים.

להערכתי, ניתן לחלק את ההיסטוריה של פנימיות בארץ לשלוש תקופות. הראשונה מתחילה בתנועה הציונית ונמשכת בערך עד סוף שנות השמונים של המאה הקודמת. הפנימיות שגשו בתקופה זו. מאות פנימיות עם מגוון רחב של גישות אידיאולוגיות וטיפוליות קלטו ילדים עולים חדשים, יתומים ולאחר מכן ילדים ונוער מרקע סוציו-אקונומי קשה. בשנים הראשונות של המדינה היו פנימיות בעלות תפקיד מכריע בנושא רווחת הילד.

התקופה השנייה החלה לפני כעשרים שנה, עם פרסום דו"ח ועדת לנגרמן על מצב הפנימיות בארץ. תשומת לב ציבורית ומשאבים הוזרמו לתקן את הליקויים שהוזכרו בדו"ח. בעשרים שנים הבאות בוצעו מגוון רחב של שינויים.

הפנימיות נהיו מקצועיות יותר. במקביל לחשיפה התקשורתית שניתנה לנושאי ההתעללות והזנחת הילדים, החלה עליה משמעותית הן באיכותן והן בכמותן של הפנימיות הטיפוליות בארץ. עמותות חדשות שסיפקו שירותים שונים צמחו והאיצו בממשלה להרחיב את השירותים עבור ילדים מרקע קשה. חוקים ותוכניות חדשים המכוונים לילד ולמשפחה הפכו לשגרה. לבסוף, בזכות דרישות של דיווחיות (accountability) כתוצאה מאידיאולוגיית הניהול הציבורי החדשה, וכן ידע ומחקר על רווחת הילד, נוצר המעבר לתקופה השלישית והנוכחית של פנימיות בישראל.

לפני כחמש שנים יזם משרד הרווחה תוכנית רב-ממדית של שינוי מערכתי במערכת רווחת הילד בארץ. באותה עת, כשני שלישים מתקציבו השנתי של שירות ילד ונוער הוכוונו לסידורים חוץ-ביתיים עבור כ-8,000 ילדים. זאת למרות שעל פי הערכות ישנם מעל 300,000 ילדים בסיכון בארץ, ולמרות שכל ילד שלישי חי מתחת קו העוני. מתוך ילדים אלו, חלקם של אלה שקיבלו שירותים בקהילתם היה נמוך באופן יחסי.

מתוך הבנה שלא תהיה תוספת תקצוב עתידית נוצרה תוכנית חדשה ואמיצה, "עם הפנים לקהילה". תקציבים עבור שירותים קהילתיים חדשים יושגו על ידי "המרת" מכסות לסידורים חוץ-ביתיים אותן קיבלו הרשויות המקומיות ממשרד הרווחה. במשאבים אלו ניתן לממן פיתוח שירותים קהילתיים חדשים. "המרות" אלו התאפשרו בזכות שלושה תנאים: הגבלה של ארבע שנים לשהות במסגרת חוץ-ביתית (עם נהלים למקרים חריגים); החזרה מתוכנתת של הילדים לחיק משפחתם; ומאמץ במישור הקהילתי למנוע הוצאה חוץ-ביתית.

כ-70% מהרשויות בארץ השתתפו בתוכנית זו. כתוצאה מכך פותחו שירותים קהילתיים חדשים וחדשניים, שתוכננו במיוחד לשם מתן מענה לצרכיהן הספציפיים של הקהילות המקומיות. תוכנית "עם הפנים לקהילה" זכתה להתחלה חיובית בעזרת הכשרות והשתלמויות רחבות וכלים מובנים לאיסוף מידע, ניתוח ותכנון שירותים נוספים.

לתוכנית "עם הפנים לקהילה" השפעות רבות על הפנימיות. בשל עליה בתחרות בין הפנימיות, הישרדות ארגונית אינה מובנת מאליה. יש צורך ללמוד וליישם את כללי המשחק החדשים. כללים אלו כוללים את פתיחת הפנימייה לקהילה הרחבה, התמקצעות בטיפול באוכלוסיות קצה ורמה חדשה של שיתוף פעולה עם אנשי מקצוע בקהילתו של חניך הפנימייה.

סוגיות רבות נשארות ללא מענה, בהן איזון וקצב פיתוח השירותים לאור הצרכים העכשוויים והאקוטיים של ילדים בסיכון. פילוסופיות תרופיטיות נבדקות בקפדנות בד בבד עם הסתגלותן של סביבות טיפול מסורתיות לגישה קהילתית פתוחה.

החלטת ראש הממשלה לאמץ את דו"ח ועדת שמיד מהווה מקור לאופטימיות רבה בקרב אנשי מקצוע בתחום רווחת הילד. החלטה זו מאשרת תקצוב משמעותי למספר משרדי ממשלה עבור תוכניות משולבות בעניין ילדים בסיכון בארץ.

בחלוף הזמן נדע אם מאמצים אלו של שינוי מבני ישפרו את מצבם של ילדים בסיכון בישראל, אם לאו.

פרק שלישי – אתגרים לעבודה המקצועית

4.5 פעילות גופנית וספורט לילדים ונוער בסיכון כדרך חינוכית-טיפולית ושיקומית

ד"ר חזקיה (חזי) אהרוני, יו"ר העמותה הישראלית לפעילות גופנית מותאמת, אדוואנס – שירותי פסיכולוגיה, חינוך והתפתחות אנוש, רחובות

הגישות החינוכיות-טיפוליות-שיקומיות, העקרונות והכללים המיוחסים לחינוך גופני ולפעילות גופנית מותאמת, קשורים ישירות להכרה בחשיבות ההשתתפות בחינוך גופני ובפעילות גופנית המותאמים לאוכלוסיית ילדים ובני נוער המוגדרים כנוער מנותק, נוער בהדרה, או נוער וילדים בסיכון. במדינות שונות, מרביתם של ילדים ובני נוער אלה הנושרים ממסגרות חינוכיות בקהילה, מוגדרים כילדים ובני נוער עם צרכים ייחודיים והם ממוקמים במסגרת החינוך המיוחד או בחינוך הבלתי פורמאלי. ילדים ובני נוער אלה זכאים על פי חוק לקבל שיעורים, הכוונה והעשרה מיוחדת בחינוך גופני, בפעילות גופנית וספורט ובשירותי פנאי ונופש המותאמים לצרכיהם הייחודיים בתוך הקהילה, במסגרות הבלתי-פורמאליות, במוסדות ובפנימיות, ובעיקר במסגרת החינוכית המקובלת.

השתתפות בפעילות גופנית ובספורט, בפרט בקרב בני נוער בגיל ההתבגרות, תורמת באופן משמעותי להתנהגותם ולרווחתם המיטבית. בגיל זה נערים ונערות מצויים לעיתים קרובות בתקופת הסתגלות קשה מבחינות רבות. בשל כך, לעיתים הם בסכנה להגיע להתנהגויות סיכון ולשימוש לרעה באלכוהול ובסמים. התנהגויות כאלו יכולות להיות תוצאה של שעמום וחוסר מעש, מוגבלות, קשיים פסיכולוגיים, חברתיים ותרבותיים וכן רצון לשחרר תסכולים ומתחים.

לרוב, ילדים ובני נוער אלה אינם מגיבים בחיוב להשתתפות בשיעורי החינוך הגופני או שירותי הפנאי במסגרות הרגילות. על כן, יש לבנות עבורם תכנית מיוחדת שתהיה לה השפעה חיובית על השתתפותם והתנהגותם. תכנית כזאת אמורה לכלול, למשל, פעילויות במסעות הישרדות ופעילות אתגרית המשלבות גישה אקולוגית והתורמות לשינוי במיקוד השליטה (locus of control) האישי של הפרט ובהגברת המוטיבציה שלו להשתתף בפעילויות הספורט המתוכננות בהצלחה, בבטחה ומתוך הנאה.

ילדים ובני נוער בכל מדינה בעולם וגם בישראל, זכות להשתתף בפעילות גופנית וספורט במסגרת הבית-ספרית, וכמו כן בפעילויות פנאי ונופש במסגרות קהילתיות. זכויות יסוד אלה מבוססות על תרומתן הפוטנציאלית של פעילויות אלה להתפתחות ילדים ובני נוער. זכויות ילדים ובני נוער להשתתף בפעילויות אלה, וכן זכותם לנגישות לפעילות ולמתקנים המעודדים את השתתפותם, מעוגנות בהצהרה של אונסק"ו והאומות המאוחדות.

ילדים ובני נוער בסיכון אינם מגיבים באופן חיובי להשתתפות בשיעורי החינוך הגופני הרגיל, או בתכניות פעילות גופנית וספורט רגילים. הם מגיבים באופן חיובי לשיעורים ופעילויות בחינוך גופני ובספורט המתוכננים באופן יצירתי ומושך כדי להשפיע עליהם ולערבם בפעילות באופן פעיל. פעילויות כאלה יכולות לכלול רכיבה טיפולית, צלילה, מסעי הישרדות ופעילות אתגרית מגרה.

מאמר זה מתאר את הצרכים הייחודיים של ילדים ונוער בסיכון בכל הקשור לפעילות גופנית וספורט כגורמים חינוכיים-טיפוליים-שיקומיים וכגורמים המסייעים להניאם מהשתתפות בהתנהגות אנטי-חברתית. במאמר מודגשת תרומת הפעילות הגופנית והספורט כפי שזו משתקפת בספרות המקצועית. במאמר מובאים הרציונאל וההצדקה למעורבותם של ילדים ובני נוער בפעילות גופנית ובפעילות ספורט ייחודית שלה השפעה חיובית על התנהגותם. בסיכום המאמר ובמסקנותיו נמנו דרכים והצעות ליישום תכנית מעורבות מוצלחת.

בזכות המגוון והעושר שמציעים מקצועות הספורט השונים, יכול כל אחד לבחור במקצוע הספורט המתאים לו, ממנו הוא נהנה ביותר. מחקרים מראים שההשתתפות היא העיקר, ולא סוג הספורט או הפעילות שנבחרו. הצעת מסגרת והזדמנויות לפעילות שלא הייתה קיימת קודם לכן, חשובה לאין ערוך מאשר סוג הפעילות או הספורט עצמם. יש לעודד ילדים ובני נוער להשתתף בפעילות גופנית ובספורט כאשר מורים, מחנכים, מדריכים, מטפלים ומשקמים אמורים לתת להם דוגמה אישית. השמנת יתר בקרב ילדים בעולם המערבי ובישראל הגיעה לממדי מגפה. עקב כך גדלו

ערכה וחשיבותה של ההשתתפות בפעילות גופנית ובספורט, והוכח כי קיימת חשיבות כפולה ומכופלת להפעיל תוכניות התערבות מקצועיות בפעילות גופנית ובספורט, תוכניות שתהיינה מובנות ותופעלנה יום-יום. הזדמנויות להשתתף בספורט במסגרת הקהילה הינן חיוניות לשילובם מחדש בחברה של ילדים ובני נוער בסיכון ויש למצוא דרך לשיתוף פעולה בין המוסד / הפנימייה והקהילה כדי לסייע בתהליך ההכלה בעזרת הספורט. ידוע שהשתתפות קבועה, מובנית ולאורך זמן של ילדים ובני נוער בסיכון בפעילות גופנית ובמגוון מקצועות ספורט ופעילויות פנאי ונופש יכולה לשמש ככלי טיפולי ומניעתי המעודד אותם לומר כן לספורט ולא לסמים ולפעילות אנטי-חברתית. בנוסף, השתתפות כזאת מסייעת להטות מי שכבר מעורבים בפעילות אנטי-חברתית ועבריינית, למצוא פורקן לאנרגיות שליליות ולהחליפן באתגרים ובפעילויות שיובילו להתנהגות יותר מקובלת בחברה. מוסדות ציבוריים וממשלתיים, עמותות, ארגונים והקהילה חייבים לשתף פעולה בקביעת מדיניות ארצית (כגון מדיניותן של אנגליה, ארה"ב, קנדה ואוסטרליה) ביזום, כתיבה וביצוע תכנית השתתפות רצויה בספורט לילדים ובני נוער בסיכון. תכניות אשר הוכחו כמצליחות ביותר עם ילדים ונוער בסיכון המעורב בהתנהגות אנטי-חברתית, הן אלה אשר תוכננו באופן מדעי: אימון, הכשרה והכנה של צוות מיומן, בחירה וכתיבה של המטרות והיעדים, יישום גישות ותיאוריות שונות והשימוש בכלי הערכה ואבחון למדידת יעילות התכנית.

4.6 צעירים בוגרי השמה חוץ-ביתית והמעבר שלהם לבגרות: השוואה בין גרמניה וישראל

פרופ' ענת זעירא, מרצה בכירה בבית הספר לעבודה סוציאלית באוניברסיטה העברית בירושלים
פרופ' רמי בנבנישתי, פרופסור בבית הספר לעבודה סוציאלית באוניברסיטת בר אילן, בשותפות עם עמיתים מגרמניה: **מרן זלר**, **סטפן קונגטר ו-וולפגנג שרואר**

המאמר מבקש לתאר ולהשוות את התנאים הארגוניים הנוגעים למעבר של בוגרי השמות מן המסגרת החוץ-ביתית לחיים עצמאיים בקהילה בגרמניה ובישראל. החוקרים סוקרים את המחקר בנושא זה בשתי המדינות ומצביעים על הדגשים השונים. מתוך סקירה זו נובעת ההצעה לפיתוח מסגרת מושגית ומחקרית למחקר משותף ומשווה בין שתי המערכות, בישראל ובגרמניה.

חלק אחד מתאר את המערכת החוץ-ביתית בישראל ומצביע על קווי דמיון והבדלים בין ההשמות של משרד הרווחה ואלו של מערכת החינוך ההתיישבותי. חלק אחר מתאר את העובדה שאין מסגרת חוקית או מדיניות המסדירה את מערך השירותים עבור צעירים בוגרי מסגרות חוץ-ביתיות. עם זאת, המאמר עומד על המודעות ההולכת וגוברת לצרכיהם של צעירים אלו ולשינויים המתרחשים במסגרות החוץ-ביתיות במטרה להיענות לצרכים אלו. מקום מיוחד מוקדש להבדלים בין מאפייני ההשמה החוץ-ביתית בישראל לזו הקיימת בארצות מערביות רבות אחרות. בין היתר עומד המאמר על היציבות היחסית של ההשמה, על המחויבות הרבה של המטפלים בצעירים ועל המקום המיוחד של השירות הצבאי במעבר ממסגרת ההשמה לחיים עצמאיים בקהילה.

בחלק המוקדש למצב בגרמניה מתוארים השינויים המפליגים המתרחשים במערכת רווחת הילד בגרמניה, שינויים הבאים לידי ביטוי במעבר לגישה המעצימה את המשפחות והילדים ונותנת בידם כוח במשא ומתן עם שירותי הרווחה. למשל, יש דגש רב יותר על תמיכה במשפחות וצמצום התערבויות כופות. כמו כן, מתואר המגוון הגדול של התערבויות המוצעות כיום בהשוואה לעבר. מגוון זה מושפע מחקיקה פדראלית המתייחסת לבני הנוער המסיימים השמה חוץ-ביתית ומציעה להם שירותים הנוגעים לתעסוקה ולביטחון כלכלי. החקיקה אמנם מחייבת את כל העוסקים ברווחת הילד, אך העובדה שהשירותים ניתנים על ידי גופים מקומיים מביאה לשונות רבה מאוד ביניהם. המאמר מנתח את משמעויותיה של החקיקה החדשה בתחום זה.

בהמשך מנתח המאמר קווי דמיון והבדלים בין המערכות בשתי המדינות. בין השאר מצביע המאמר על ההבדל בין המשקל הרב שניתן לנושא התעסוקה של צעירים אלו בגרמניה, לבין המקום המרכזי של סוגיית השירות הצבאי בתהליכי המעבר בישראל. בשתי המדינות מתלבטים אנשי המקצוע בסוגיות הנובעות מהדגש המתפתח על זכויות הילדים ברוח אמנת האו"ם לזכויות הילד.

בחלקים הבאים במאמר נסקרים מחקרים רבים שנערכו בישראל ובגרמניה על צעירים לקראת יציאתם ממערכת ההשמה, מעברם לחיים בקהילה והסתגלותם לחיים עצמאיים בטווח הארוך. מהסקירה ניתן לראות שבמחקרים בשתי המדינות היו אמנם סוגיות דומות, אך יש הבדלים רבים בדגשים של נושאי המחקר ובמידה רבה גם במתודולוגיות שבהן נעשה שימוש. נראה שבהשוואה לישראל, בגרמניה הדגש רב יותר על גישות איכותניות ופרשניות.

בחלק המסכם של המאמר מנותחות המשמעויות של ההבדלים והדמיון בין שתי המדינות, הן מההיבט המערכתי והן מההיבט המחקרי, וזאת כדי להמשיך וללמוד על המעבר לבגרות של יוצאי השמה חוץ-ביתית בגרמניה ובישראל. אחת המסקנות היא שיש למקד את המבט בזווית הראייה של הצעירים עצמם, לראות את מעברם מהמסגרת לקהילה כחלק מהביוגרפיה האישית שלהם ולהבין אותה בהקשר של האינטראקציה בין האיש לארגוני. מסגרת זו תאפשר הרחבת המבט מעבר למסגרות ולשירותים הקיימים ולהבין את התופעה בהקשרים רחבים יותר.

4.7 פרסומים מקצועיים, מחקרים ותיעוד עבודת השדה כמסייעים לביסוס הידע והתמקצעות העבודה החינוכית-סוציאלית

מרים גילת, רכזת פרסומים וכנסים, עורכת הביטאון "אפשר – ביטאון לעובד החינוכי-סוציאלי", עמותת "אפשר"

העבודה החינוכית-סוציאלית בישראל, בהיותה עיסוק הנמצא בתהליך התהוות למקצוע, שואבת את הידע שלה מתחומים רחבים של מדעי החברה ומקצועות הטיפול והחינוך, אך מתבססת גם על ניסיונם המקצועי של העובדים. רק על ידי תיעוד העשייה וביסוס כלי הערכה והמשגה, יוכל ניסיון זה להפוך לידע מקצועי נוסף, הייחודי לתחום מתפתח זה.

לאורך השנים צבר המקצוע ידע תיאורטי ומחקרי לצד ידע מעשי, ידע המהווה בסיס מוצק להגדרת הפרופיל הרצוי לעובד החינוכי-טיפולי, כולל הפרופיל האישיותי וההשכלתי שלו, וכן המיומנויות הנדרשות ממנו כדי לבצע את עבודתו.

את מצבור הידע שמקורו בדיסציפלינות השונות ניתן לפרוש על פני ציר שכל מרכיביו קשורים, משולבים ומזינים זה את זה, מרכיבים המהווים ובונים תשתית מקצועית לטובת העובדים החינוכיים-סוציאליים. בצד אחד של הציר ניתן למקם את עבודת השדה, או כפי שנוהגים לכנותה "חכמת השדה", בצד האחר – את שדה האקדמיה, ובין הקטבים – את קובעי המדיניות ומעצבי דעת הקהל.

עובדי השדה מייצרים ידע באמצעות תיעוד של עבודתם, כתיבת מאמרים וסיכומי פרויקטים. עובדי השדה קולטים ידע המיוצר על ידי חוקרים ותיאורטיקנים מהאקדמיה באמצעות מחקרים איכותניים ואמפיריים, הערכות של פרויקטים ומאמרים תיאורטיים, ומיישמים ידע זה בעשייתם בשדה. מעצבי המדיניות בוחנים את הידע הזורם משני תחומים אלו – "חכמת השדה" ושדה האקדמיה – ניזונים מהם ובעקבות כך מקבלים החלטות על גישות חדשות, דרכי פעולה וקווי מדיניות ותחיקה. אלו מועברים חזרה לשטח, והתהליך חוזר על עצמו במעין יצירה מתחדשת, דינמית ואין-סופית.

במאמר מוצג **מודל הפעילות של עמותת "אפשר"** בתחום ביסוס הידע המקצועי, הפרסומים והנושאים בהם עוסקת העמותה, מודל אשר מדגים ומפרט כיצד מתרגמים את מעגלי הידע לאותה זרימה שמתרחשת בין שלושת המוקדים; איך יוצרים שיח ודיאלוג מתמידים הנדרשים מכל העוסקים במלאכה; איך הופכים את הידע הסמוי לגלוי וכיצד מנווטים את הידע המצטבר לטובת העשרת עולמות התוכן של העובדים החינוכיים-סוציאליים, ביסוסם המקצועי ותכנון ופיתוח שירותים לטובתם של ילדים ונוער בסיכון.

פרסום העשייה בשטח

חכמת השדה מודגמת במאמר במספר אופנים:

- חשיפת הידע הסמוי והפיכתו לגלוי – ידע רב נצבר בעבודתם של העובדים החינוכיים-סוציאליים ונשאר בארגון הכלים הפרטי שלהם. באמצעות פרסום כתבות ומאמרים אודותם, הופך ידע זה לידע המכוון לפעולה, ידע אשר עומד לרשות הקהילה המקצועית.
- מחוויה מקצועית-פרטית – לסוגיית למידה – התמודדות יצירתית ומציאת פתרונות לדילמות המתעוררות במהלך עבודה שוטפת הופכות את העובדים החינוכיים-סוציאליים למעין "ממצאים חברתיים". כתיבה ופרסום אודות ממצאיהם הופכים חוויה אישית למסמך מקצועי עשיר המהווה כלי לחיקוי, המשך למידה ומחקר.
- תיעוד – תיעוד העשייה בשטח הינו מרכיב משמעותי אשר מעבר לתוצר הסופי הכתוב הוא חיוני לתהליך ההתמקצעות:

 - התיעוד הינו חלק מכלי ההתערבות החינוכית-טיפולית אשר באמצעותם מפתח העובד החינוכי-סוציאלי הבנה ומחויבות עמוקים כלפי הילדים ובני הנוער שבטיפולו.
 - תיעוד תהליכי התערבות משמש לצורך המשגה, מיון מרכיבי ההתערבות והערכתה.
 - תיעוד הינו מרכיב למידה מרכזי של המתודה "למידה מהצלחות" המכוונת לשדה ומסייעת להפיץ דרכי פעולה שהובילו להצלחות בטיפול, מעין ספר הדרכה; התיעוד

השוטף מהווה בסיס להתבוננות קבוצתית באמצעות שיח עמיתים וניסוח "שאלות למידה".

ימי עיון וכנסים

כלי נוסף המשמש לגיבוש הידע והפצתו הינו מסורת של שולחנות דיון, ימי עיון וכנסים בנושאים שונים הנמצאים על סדר יומה החברתי של העשייה הקשורה בילדים ונוער בסיכון. ימי עיון אלו מהווים במה והזדמנות לחשיפה משולבת של תיאוריה ומחקר עדכניים על ידי אנשי אקדמיה, הצגת תכניות ופרויקטים על ידי עובדי השדה, ודיונים בהם שותפים גם בכירים ומנהלים, אנשי ציבור ומעצבי דעת קהל לצורך גיבוש והתוויית מדיניות.

מחקרים

אחד המחקרים הבולטים שיזמה עמותת "אפשר" נוגע להתמקצעות העובדים החינוכיים-סוציאליים בישראל. מטרתו העיקריות של המחקר היו:

- לברר את מעמדו המקצועי של העובד החינוכי-הסוציאלי.
- לזהות את הבעיות המרכזיות המעכבות או מונעות את חיזוק מעמדו.
- להציע דרכי פעולה אפשריות כדי לקדם את מעמד העובד החינוכי-הסוציאלי: להביא להכרה בחשיבות עבודתו; ולהפוך את המקצוע לאבן שואבת לאנשים בעלי יכולת.

תיאוריה, מחקר ואקדמיה

בקצה האחר של הציר ניתן לראות את הזווית האקדמית – מאמרים עיוניים ומחקרים היוצרים תשתית של בסיס ידע הנחוצה להתפתחותו של מקצוע העבודה החינוכית-סוציאלית. יש לשאוף לשילוב נכון ומאוזן בין מחקר לפרקטיקה: מחד, הפעילויות הנערכות בשטח והצרכים העולים ממנו הינם חומר גלם מעולה למחקר; מאידך, מחקר טהור ותיאוריה המתפתחים באקדמיה יכולים להיות שימושיים וחשובים לצורכי עבודתם של עובדי השדה והעשרת הרפרטואר המקצועי שלהם.

מחקרי שדה ומחקרים איכותניים – ההפריה ההדדית בין השדה לאקדמיה מתבטאת גם במחקרי הערכה, מחקרי פעולה ומחקרים איכותניים. מחקרים אלו, המהווים בסיס לידע החיוני להתפתחותו של כל מקצוע, יזומים לעתים על ידי ארגונים שונים, על ידי עובדי שטח ועל ידי אנשי אקדמיה.

עיצוב מדיניות ופיתוח שירותים

המרכיב הנוסף על פני ציר הידע נעשה בין השאר באמצעות חשיפה של מחקרים בנושאים שלא נחקרו עד כה, באמצעות כנס אקדמי ופרסום המחקרים, ובאמצעות שיתוף מעצבי המדיניות ומפעילי התכניות בעמותות וארגונים ציבוריים. כל אלו מאפשרים למידה מושכלת של הממצאים, התוויית מדיניות על פיהם ופיתוח שירותים המתאימים לצרכים העולים מתוצאותיהם.

4.8 רב-תרבותיות : מיתוס או אתגר מקצועי בר-מימוש?

ד"ר עמנואל גרופר, מנהל האגף לחינוך והדרכה בפנימיות במינהל לחינוך התיישבותי, פנימייתי ועלית הנוער במשרד החינוך ומרצה בכיר במכללה האקדמית בית ברל

רב-תרבותיות להערכתי איננה אספקט טכני. זוהי גישה המחייבת שינוי ערכים בקרב העוסקים בקליטה. משום כך לעיתים רבות מדי אנשים מדברים על מושג הרב-תרבותיות אך אינם מיישמים אותו בחיי היום-יום. עבודה זו מבקשת להציג דוגמה ליישומה של גישה רב-תרבותית באופן מושכל ואמיתי. הדוגמה מתייחסת לקליטת בני נוער עולים מאתיופיה בכפרי נוער בישראל. גישה רב-תרבותית מחייבת את הקולטים להיות נכונים להשתנות בתהליך שילוב העולים וללמוד מרכיבים תרבותיים מסוימים מהנקלטים, ולא רק לחתור וללמד אותם תרבות ישראלית מהי. במיוחד חריפה הבעיה בהקשר של קליטת בני נוער יוצאי אתיופיה. זוהי הפעם הראשונה שהחברה הישראלית נדרשת להתמודד עם קליטה ושילוב קהילת יהודים שחורים. עובדה זו כשלעצמה, הציפה לא מעט פחדים מפני האחר הלא מוכר ואפילו ניצנים של תופעות גזעניות.

הביטוי המעשי ליישום גישה רב-תרבותית הייתה ההחלטה לשלב במסגרת לוח השנה של פעילות כפרי הנוער את "חג הסיגד", חג ייחודי מקודש ליהודי אתיופיה שלא היה מוכר ביתר חלקי העולם היהודי עד להגעתם של בני עדת ביתא ישראל לארץ. על מנת לבטא כלפי בני הנוער מסר של קבלה מלאה ובלתי מסויגת, חוגגת את "חג הסיגד" כלל קהילת כפר הנוער, חניכים ומחנכים גם יחד, ילידי הארץ, יוצאי אתיופיה ויוצאי גלויות שונות, מברית המועצות לשעבר ואחרים.

המאמר מציג את תכניו של חג הסיגד, שיש בו שילוב של אלמנטים מחג מתן תורה, עם שחזור טכס מתן תורה בהר סיני, יחד עם יום הצום המרכזי במסורת היהודית - יום הכיפורים. חג הסיגד חל כל שנה בנובמבר, ביום כ"ט בחשוון, שבעה שבועות בדיוק לאחר יום הכיפורים. לאחרונה יש הנוהגים לכנותו בשל כך "החג שלאחר החגים". כמו כן, מוצג התהליך החינוכי המתקיים בכפר הנוער כהכנה לקראת החג ובו משולבים כלל החניכים וחברי הצוות, ללא שים לב להשתייכותם העדתית.

המאמר מציג מחקר בו נבדקו עמדות כלפי תופעה זו בקרב כל הצדדים המעורבים: מנהלים, מחנכים ואנשי צוות, חניכים יוצאי אתיופיה וחניכים שאינם יוצאי אתיופיה. שלוש שאלות מחקר עמדו במוקד החקירה:

- א. איזו משמעות, אם בכלל, מייחסים חניכים עולי אתיופיה לעובדה שבכפר הנוער בו הם מתחנכים חוגגים את חג הסיגד.
- ב. איזו משמעות, אם בכלל, מייחסים חניכי פנימייה מעדות אחרות לעובדה שבכפר הנוער בו הם מתחנכים חוגגים את חג הסיגד.
- ג. איזו משמעות, אם בכלל, מייחסים אנשי הצוות לעובדה שבכפר הנוער בו הם עובדים חוגגים את חג הסיגד.

המחקר נערך במתודולוגיה המשלבת מחקר איכותני עם מחקר כמותי (mixed method). במסגרתו רואיינו ותושאלו בשאלונים בכתב 130 חניכי פנימיות בגילאי 13-18. 85 מהם היו בני העדה האתיופית, 30 – ילידי הארץ ו-15 – עולים ממדינות אחרות. כמו כן תושאלו 30 חברי צוות במספר כפרי נוער.

ממצאי המחקר מראים כי כל הצדדים רואים פעילות זו באופן חיובי ביותר. החניכים יוצאי אתיופיה הם שבעי הרצון ביותר. הם יוצאים מחוזקים במיוחד ורואים בכך ביטוי אמיתי לרצון הצוות והחניכים לשלבם באופן מלא מבחינה חברתית ותרבותית. יחד עם זאת, גם החניכים האחרים, ובמיוחד חברי הצוות, רואים פעילות זו כמרכיב חשוב ביותר בתפיסת החינוך של כפר הנוער.

4.9 קידום אינטגרציה חברתית של בני נוער עולים וילידי הארץ: שימוש בעקרונות הגשטאלט

ד"ר נורית לוי, מרצה בכירה במסלול לקידום נוער, המכללה האקדמית בית ברל

מאמר זה מציג מחקר שנערך בישראל בקרב תלמידי חטיבת הביניים בכמה בתי ספר ופנימיות עתירות עולים בדרום הארץ. המחקר בדק את יעילותה של שיטת התערבות המבוססת על יישום עקרונותיה של תרפיית הגשטאלט לשם קידום תהליך האינטגרציה החברתית בין עולים חדשים ובין ילידי ישראל.

ראשיתו של רעיון המחקר במאמר של סרוק (1989) שבו הוא מציע לבדוק באופן אמפירי את ההנחה כי עקרונות תיאוריית הגשטאלט עשויים להיות ישימים בין השאר בתחום זה. תרפיית הגשטאלט היא אחת האסכולות המוכרות בפסיכותרפיה, העוסקת בדרך כלל בטיפול נפשי בפרטים, בזוגות, במשפחות, בקהילות ובארגונים. היא מוכרת בעולם כשיטה מעצימה המעודדת שינוי ועוזרת למטופלים לקבל אחריות על חייהם מתוך מודעות ומתוך בחירה אישית.

המחקר המתואר במאמר התקיים במשך שלוש שנים והקיף 317 נבדקים שפעלו באופן סדיר בעשר קבוצות של מתבגרים בני 14-18, שהיו בהן ישראלים ילידי הארץ, ילידי ברית המועצות לשעבר וילידי אתיופיה במספרים דומים. הם השתתפו בניסוי בו נפגשו למשך שלוש שעות מדי שבוע באופן קבוע, בהנחיה מקצועית על פי עקרונות שיטת הגשטאלט. מטרת הניסוי הייתה לבדוק אם הפעלת שיטת התערבות זו תביא לשינוי מסוים בעמדותיהם והתנהגותם הבין-אישית ההדדית של משתתפי קבוצות המחקר לעומת קבוצת ההשוואה (קבוצות דומות בהרכבן שלא השתתפו בניסוי). הניסוי נערך במתכונת "לפני ואחרי" בתוספת מדידה אחת באמצע תקופת הפעילות ומדידה נוספת כעבור תשעה חדשים מסיום תכנית ההתערבות.

החידוש המוצג במחקר הוא בהרחבת השימוש בעקרונות התיאורטיים של השיטה וביישומם לתחום הפסיכולוגיה החברתית, בהקשרים שיוצרים שינוי מבלי להתיימר להיות טיפול במובן הקליני של המילה. החידוש הוא גם בעיצוב שיטת התערבות שעיקרה מפגש של שלוש תת-קבוצות אתניות, במסגרת מוגנת המעודדת תהליכים של הכרות הדדית ובניית קשר מתוך בחירה, ללא חשש מהיבלעות וויתור על מרכיבי הזהות האישית ו/או הקבוצתית, ומבלי שאחת הקבוצות מנכסת לעצמה את המודל הרצוי, מודל שקיימת ציפייה מיתר הקבוצות להידמות לו.

שיטת העבודה ההוליסטית והפעלתנית, המשלבת מרכיבים קוגניטיביים ורגשיים-חוויתיים, יצרה הזדמנות ליצירת מפגש אינטנסיבי ומשמעותי. תוצאות המחקר מצביעות על כך שרמת הדעות הקדומות והסטריאוטיפיות השתנתה באופן מוכח ומובהק בקרב קבוצת המחקר מנקודת הפתיחה ועד לנקודת הסיום, ושמרה על רמה גבוהה של אותו שינוי גם לאחר תשעה חדשים.

המאמר דן במספר מושגים גשטאלטיאניים רלוונטיים, מסביר את תפישת הגשטאלט לגבי דרך התהוותם של סטריאוטיפים ודעות קדומות ומתאר את הרציונל של שיטת ההתערבות.

4.10 היבטים פסיכולוגיים בתוכניות הכשרה לעובדי נוער

פרופ' שלמה רומי, בית הספר לחינוך, אוניברסיטת בר-אילן והמסלול לקידום נוער במכללה האקדמית בית ברל

מטרת הפרק הינה לדון בהיבטים הפסיכולוגיים הקשורים להכשרת עובד הנוער. נראה שאין חולק על הצורך החשוב והחיוני בהדגשת ההיבטים הפסיכולוגיים בהכשרת עובד הנוער. עם זאת, לא די בשילוב פרקים כלליים מתחום הפסיכולוגיה ההתפתחותית והפסיכולוגיה החינוכית במהלך ההכשרה, כפי שהדבר מתבטא עתה במקראות המלוות את קורסי ההכשרה (ראו משרד החינוך והתרבות בישראל, אגף הנוער, מקראת תשמ"ד ותוכניות הכשרה שונות במכללות לחינוך ובקורסים קהילתיים), אלא יש צורך – ואולי אפילו הכרח – **באינטגרציה של הידע** הפסיכולוגי הרלוונטי, התאמתו לעבודת עובד הנוער וגיבושו לתוכנית הכשרה שתיושם בעבודת עובד הנוער בקהילה או בפנימייה, בתחומים שיפורטו להלן.

בתפיסתו המקצועית-אקדמית, עבודתו של עובד הנוער הינה עיסוק מקצועי בתחום החינוך הבלתי-פורמלי (חב"פ). עובד הנוער מועסק במסגרות המאופיינת בדרגות פתיחות גבוהות, שבהן היחיד יכול להביא לידי ביטוי רב יותר את התנסויותיו ואת חוויותיו. המנחם ורומי (1997) הגדירו חינוך בלתי פורמאלי כתפיסה חינוכית פדגוגית שהתפתחה בארגוני חינוך וקהילה חוץ בית-ספריים, הפועלים בדרך כלל בזמנם הפנוי של קהלם ומכוונים למצטרפים לפעילויות באופן חופשי, ביוזמתם ועל פי בחירתם. בבסיסה של תפיסת החב"פ טבועה ההנחה שניתן ורצוי לממש מטרות חינוכיות וחברתיות בסיוע עקרוניות, תכנים, ארגונים וכלים בעלי רמת יסוד גמישה, המשוחררים מהתניות מבניות ופורמליות, כאלה הקיימות בדרך כלל בבתי הספר. מטרות החינוך הלא פורמלי הן להביא לידי מעורבות חברתית פעילה למען הכלל ולביטוי עצמי של צורכי הפרט, בעיקר בתחום הפנאי. החב"פ יכול לשמש מנוף לאוכלוסיות חלשות, כגון נוער מנותק, עולים חדשים ונזקקים להשלמת השכלה. החב"פ פועל על פי מספר עקרונות חשובים וייחודיים, ואלה מאפשרים לו למלא תפקידים חברתיים וחינוכיים שונים מהתפקידים שממלאת מערכת החינוך הפורמאלי (כהנא, 2007). עקרונות מרכזיים אלה הם וולונטריות, מורטוריום, רב-ממדיות וגמישות.

עובד הנוער עובד בדרך-כלל עם מתבגרים הנמצאים במעבר שבין הילדות לבגרות ומאפיינים אותם משברי זהות שונים. הוא עוסק בקונפליקט תלות-עצמאות, בנהנתנות שלהם ובקשר שלהם לעולם ההורים והמבוגרים. האספקטים הפסיכולוגיים היכולים לבוא לידי ביטוי בהכשרה הינם:

- (1) **ידע פסיכולוגי רלוונטי אך כללי**. היבט זה כולל את הידע המצטבר בנושאים קרובים ורלוונטיים לעבודתו של המדריך. בתחום זה ניתן להעשיר את המדריך בהיבטים התפתחותיים של המתבגר, כגון ההיבט הפיזיולוגי, הרגשי, החברתי וקונפליקטים קריטיים של גיל ההתבגרות, כגון הקונפליקט של תלות-עצמאות, קונפליקט הזהות והמשמעויות המיניות המתלוות להתפתחות הפיזית. (2) **ידע פסיכולוגי ספציפי**. תחום זה כולל את הידע המצטבר בנושאים הקשורים ישירות לעבודתו של המדריך, לדוגמא - עבודה קבוצתית עם מתבגרים, קשיים והפרעות אפשריות בגיל ההתבגרות והיבטים שונים הקשורים בפנימיית המתבגרים כגון הריחוק מן הבית לתקופות ארוכות יחסית. (3) **ישום והתאמה ממוקדת של הידע הפסיכולוגי לעבודתו של עובד הנוער** בקהילה או בפנימייה, עם דגש על תחום מוגדר, כגון עיצוב הזהות האישית של חניך, יחסים בין המינים, יחסים של המתבגרים עם הוריהם ויחסים חברתיים.

אופי ההכשרה שעליה יצביע הפרק הנוכחי איננה חזרה על "חומרים" ופעילויות שכבר קיימים בתחום, אלא קריאה ליצירת הכשרה חדשה שמטרתה **עיצוב תפקידו של עובד הנוער בפנימייה ובקהילה בתפקודו היומיומי ובמגעיו הפרטניים והקבוצתיים על פי העקרונות והידע הפסיכולוגי המצטברים בתחום**. הכשרה זו יכולה לכלול פעילויות ו"חומרים" רלוונטיים שקיימים כבר בתחום, אך עליה להתמקד בעיקר בנייתו אירועים וניתוח מצבים מורכבים מחד ושכיחים מאידך. דוגמאות למצבים אלה הן מפגש עם הורים או אפיזודה מתחום הסיוע לחניך בהתמודדותו על גיבוש זהותו, בעזרת בירורים ומשחקי תפקיד כדי למקד את הידע.

בהתאמה זו יש חשיבות רבה ליכולת ההתמודדות של העובד עם המשימות שעמן הוא אמור להתמודד, למיציא יכולותיו החינוכיות וליכולתו "לצרוך" באופן נבון יעוץ פסיכולוגי / חינוכי / פדגוגי מנחה במהלך עבודתו. לנושא זה חשיבות גדולה גם בגין העובדה שאל שדה הפעולה

העיקרי – הפנימייה או הקהילה – מתקבצים ובאים עובדים ממקומות שונים ומהכשרות מגוונות ודרך ההנחיה וההכשרה הממוקדת ניתן לגבש את הצוות סביב מטרות, נוהלי עבודה, אופני משמעת וצורת פעולה מתואמת.

פרק רביעי – התפתחויות עתידיות בתחום החינוכי-סוציאלי לילדים ובני נוער, בגרמניה ובישראל

4.11 שלושה מודלים של חינוך פנימייתי הפועלים במקביל בכפר נוער אחד

ד"ר חזי יוסף, מנהל כפר הנוער ויצ"ו נחלת יהודה ויו"ר מערכת הביטאון "אפשר"

המאמר מציג שלושה מודלים של חינוך פנימייתי הפועלים במקביל בכפר הנוער ויצ"ו נחלת יהודה: **פנימייה ארצית** – בני נוער מכל רחבי הארץ הגרים ולומדים בכפר הנוער. **פנימייה קהילתית** – בני ראשון לציון ויבנה הגרים ולומדים בכפר הנוער אך ממשיכים באינטראקציות שונות עם הקהילה ו**פנימיית יום** – תלמידים הגרים בראשון לציון ויבנה, זוכים ליום לימודים ארוך הכולל לימודים, ארוחות והעשרה במסגרת כפר הנוער ושבים לביתם בערב, בסוף היום.

שני המודלים האחרונים פותחו בשנים האחרונות תוך דיאלוג עם הקהילות הסמוכות ועם המנהל לחינוך התיישבותי, פנימייתי ועלית הנוער במשרד החינוך.

כאנשי מקצוע אנו עדים לקשיים ולמצוקות המחייבים הוצאת נער או נערה לחינוך חוץ ביתי. בעבר היה הפיתרון הפנימייתי המלא זמין ומקובל. העמדה הרווחת בשירותים הסוציאליים בשנים האחרונות רואה בהשמת הילד בפנימייה אמצעי אחרון, אותו נוקטים כאשר כל שאר דרכי הטיפול לא הועילו. עמדה זו מצאה ביטוי בתוכנית "עם הפנים לקהילה" של משרד הרווחה.

הנחישות שאפינה בעבר את הפונים לחינוך פנימייתי הוחלפה בהתלבטות קשה. השיקולים ליציאה מוקדמת מבית ההורים נעוצה בסיבות מגוונות כשהחוט המקשר ביניהן הוא משבריות על רקע סביבתי, משפחתי, לימודי או חברתי. השיקולים להישאר בחיק המשפחה ובסביבה הטבעית הם תוצאה של הצפת היתרונות בקהילה, יתרונות אותם אין הילד והמשפחה רוצים לאבד ביציאה לחינוך חוץ-ביתי מרוחק מהבית.

פתרונות כמו פנימייה קהילתית ופנימיית יום הופכים לשכיחים יותר. הנער ומשפחתו זוכים במענה לקשיים שבגינם נשקלה ההחלטה לצאת לחינוך פנימייתי ובמקביל נמנעת פגיעה בחלקים התפקודיים התקינים והתורמים, ומתמתנים המאפיינים של משבר המעבר.

הניסיון המצטבר והמתרחב של כפר הנוער ויצ"ו נחלת יהודה בהפעלה של שלושה מודלים שונים במקביל מוכיח עצמו.

במאמר מובאים ממצאי סקר שביעות רצון שנערך בקרב תלמידי וחיככי כפר הנוער ויצ"ו נחלת יהודה (195 משתתפים). נבחנו עמדותיהם של התלמידים ביחס לאורח חייהם במסגרת הפנימייה ובמסגרת בית הספר ומידת שביעות רצונם משלושת המודלים: פנימייה ארצית, פנימיית יום ופנימייה קהילתית. כמו כן נבדקה מידת שביעות רצונם מלימודיהם בבית הספר.

הרשויות המקומיות סביב כפר הנוער משתפות פעולה ואף יוזמות תוכניות משותפות. המודל המוצג במאמר מלמד כי רשויות הרווחה מצאו פיתרון המתיישב עם התפיסה המעודדת להשאיר את הילד בקהילה ובמקביל מוצאות פיתרון למי שהעדיפו את היציאה לחינוך פנימייתי מלא, בין אם הוא קרוב (פנימייה קהילתית) ובין אם הוא מרוחק (פנימייה חינוכית ארצית).

4.12 אתגרים חדשים בעבודה חינוכית - סוציאלית בישראל: החברה הבדואית

יהודית קירשבאום, מנהלת פרויקטים בעמותת "אשלים"

מטרת מסמך זה היא לתאר התפתחות מודל מועדוניות ייחודי בחברה בה כמעט ולא קיימים שירותים בקהילה. בית הספר הינו המוסד הציבורי הפעיל היחיד המוכר על ידי ממשלת ישראל. פיתוח של שירות חדש, אם כן, מהווה פריצת דרך בשירותים החברתיים החינוכיים.

בנוסף לכך, אנסה לספק את הרקע של תוכנית המועדוניות בישראל ולהתייחס להתפתחות תוכנית המועדוניות בחברה ייחודית בישראל.

המאמר סוקר מספר נקודות ציון בולטות בחיי החברה הבדואית ואת ההיסטוריה המורכבת של הישוב הבדואי בנגב בתקופת השלטון התורכי, המנדט הבריטי, הממשל הצבאי והיום. כמו כן סוקר המאמר את השינוי המשמעותי באורח חייהם של הבדואים, שינוי אשר גרם לאובדן רכוש ושינוי במבנה החברתי, וכן את ניסיונותיהם של הבדואים להיטמע בחיים האזרחיים והכלכליים של המדינה ומצד שני – לשמר את תרבותם הייחודית בעלת האופי השמרני.

במאמר יועד מקום מיוחד לסקירת מצבם החלש מבחינת תשתיות הבריאות, החברה, החינוך, הכבישים והרווחה, של 45 הכפרים הבלתי מוכרים בהם פותח מודל המועדוניות.

המאמר ממשיך ומתאר את התנאים והקשיים הבין תרבותיים, הפיזיים והכספיים, בהם נעשה ניסיון לתת מענה לצרכים הבערים של אוכלוסייה חסרת משאבים זו, וזאת ביוזמת עמותת אשלים / גוינט ועם מנהלי בתי הספר של משרד החינוך, אגפי הרווחה והחינוך של מועצת אבו באסמה, פדרציית ניו יורק, הביטוח הלאומי, קרן הלן בדר, קרן שטיינהרט, קרן גולדברג ואחרים.

במאמר מתוארים השלבים לבניית המודל, שלבים אשר כללו:

- איסוף נתונים ולמידתם;
- זיהוי הדמויות הדומיננטיות שעשויות להשפיע על בניית השירות;
- הקמת ועדת היגוי תוך יצירת אמון והבנה בין הגורמים השונים;
- מציאת שותפים נוספים;
- בניית המועדוניות.

הדילמה המתבקשת היא: האם ניתן ללמוד מתוך ניסיון זה כיצד להקים שרות דומה בחברות בעלות תרבות ייחודית שונה במקומות אחרים בעולם?

5 אודות קרן פרץ נפתלי

שורשיה של קרן נפתלי נטועים בבסיס תנועת העבודה הישראלית והגרמנית. הקרן מחויבת לתמוך בקהילה היהודית בישראל, לפייס בין שני העמים ולפתח את האחוה בין ישראל וגרמניה.

שתי גישות אלה משמשות כקווי היסוד וכקריטריונים המשמעותיים לתהליך קבלת ההחלטות. במיוחד תומכת הקרן בפעילויות חברתיות, חינוכיות ומדעיות.

בשנת 1967 הוקמה הקרן הגרמנית-ישראלית ביוזמתו של ולטר הסלבאך, מי שהיה יושב ראש הבנק למען כלכלה קהילתית (Bank fuer Gemeinwirtschaft), ונציגים נוספים של איגודי עובדים בגרמניה, אוסטריה ושוויץ ביחד עם שותפים ישראליים אשר בעת זו כבר היו מוכנים לשיתוף פעולה עם גרמנים.

הקרן נקראת על שם פריץ (פרץ) נפתלי אשר היה עורכו הכלכלי של הפרנקפורטר צייטונג (שהיה בשעתו עיתון יומי נפוץ) ומאוחר יותר - חוקר בתחום המפלגות הסוציאל-דמוקרטיות ותנועת העבודה. הנושא המרכזי אותו חקר היה יחסי תעשייה. פרסומו החשוב ביותר הוא "דמוקרטיה כלכלית" (Economic Democracy, 1927), מחקר המהווה עד היום בסיס למודל הסוציאל-דמוקרטי של הגדרות משותפות ביחסי תעשייה.

לאחר הגירתו המאווצת לישראל ב-1939 שילב נפתלי את מסורת תנועת העבודה הגרמנית עם מבנה העבודה בישראל. הוא קיבל על עצמו תפקידים בהסתדרות ובאיגודים המקצועיים בארץ ונבחר למועצת העיר תל אביב ולכנסת. בין השנים 1952-1955 שימש כשר החקלאות וב-1959 - כשר הרווחה. חשיבותו רבה בפיתוח חברת הבנייה סולל בונה, כור, תנובה וחברת העובדים.

הוא נקבר בקיבוץ אלומות בו הייתה חברה בתו, מרים.

במסורת תנועת העבודה הייתה כוונתם של המייסדים האירופיים של הקרן להתייחס למפעל חייו של פריץ נפתלי, לתמוך בפיתוח הסוציאל דמוקרטיה בישראל, ברוח פעילותו, לבנות ביחד עם השותפים הישראליים גשרים בין גרמניה וישראל ולקדם את ההבנה בין שני העמים.

פרנק פון אאור

סגן יו"ר קרן פרץ נפתלי

עמותת לפיתוח שירותי רווחה וחינוך (ע.ר. 580068997)

ת.ד. 53296, ירושלים 91531; רח' יד חרוצים 13, ירושלים 93420
טל. 02-6728905, פקס. 02-6728904

דוא"ל: efshar@barak-online.net
אתר אינטרנט: www.efshar.org.il

עמותת "אפשר" הוקמה בשנת תשמ"א (1981) על ידי אנשי מקצוע בכירים בתחומי החינוך והרווחה מהמגזר הממשלתי והציבורי, במטרה לחזק ולמסד את העשייה והעיון בשדה העבודה החינוכית-סוציאלית בישראל. את הפעילות היום יומית מלווים חברי ההנהלה, העושים עבודתם בהתנדבות ותורמים מהידע המקצועי שלהם ומניסיונם העשיר.

עבודה חינוכית-סוציאלית עוסקת בטיפול באוכלוסיות ילדים ונוער בעלות קשיי הסתגלות וחריגות, הן בפנימיות ובמסגרות חוץ-ביתיות והן במסגרות קהילתיות פתוחות, ובשיקומם. העובדים החינוכיים-סוציאליים משלבים בעבודתם החינוכית והשיקומית שיטות ויסודות מתחומי החינוך, הטיפול, החברה והעבודה הסוציאלית.

מטרות העמותה

- ◀ לקדם ולבסס את המעמד המקצועי והציבורי של העובד החינוכי-סוציאלי בישראל ובכך לתרום לרווחת ילדים, בני נוער, מבוגרים ומשפחות בסיכון.
- ◀ ליזום, להפעיל ולבצע פרויקטים בנושאים הקשורים לעבודה החינוכית-סוציאלית.
- ◀ לאגד ארגונים, מוסדות ויחידים הפועלים בשדה העבודה החינוכית-סוציאלית בישראל.

פעולות עמותת "אפשר" לקידום העבודה החינוכית-סוציאלית

• כנסים, ימי עיון ו"שולחנות דיון"

עמותת "אפשר" מקיימת ימי עיון, כנסים וסמינרים בנושאי רווחה וחינוך העומדים על סדר היום הציבורי של החברה הישראלית. בתכנון הכנסים משתפת העמותה את הארגונים הרלוונטיים לנושא, הן מתחום האקדמיה – אוניברסיטאות ומכללות - והן מתחום המגזר הציבורי והעמותות השונות העוסקות בתחום, ויוצרת שיח ודיאלוג משותף סביב סוגיות מרכזיות.

פרסומים

- "מפגש לעבודה חינוכית-סוציאלית" – כתב עת אקדמי המשמש במת פרסום שפיטה למאמרים עיוניים ויישומיים ולמחקרים פרי עטם של אנשי חינוך, טיפול, הדרכה, שיקום, רווחה וחברה. כתב העת מעודד שיתוף מפרה בין אנשי אקדמיה מתחום מדעי החברה לבין אנשי השדה מהתחום החינוכי-סוציאלי, תוך שימת דגש על ילדים ובני נוער בסיכון בחברה רב-תרבותית בישראל.

- "אפשר – ביטאון לעובד החינוכי-סוציאלי" – ביטאון המהווה במה לעובדים החינוכיים-סוציאליים בנושאים מרכזיים עמם הם מתמודדים בעבודתם היום יומית. מטרת הביטאון היא לפרסם פעולות ותכניות שמתבצעות במסגרות חוץ-ביתיות ובקהילה בקרב ילדים ובני נוער בסיכון, להפיץ את הידע המצטבר בשדה ולהעשיר את עולמם המקצועי של העוסקים בתחום, להציג מידע על אודות ארגונים שונים ולחברם לפעילויות משותפות.

- "שולחנות דיון" – חוברות המסכמות שולחנות דיון, ימי עיון וכנסים מקצועיים שנערכים על ידי העמותה.

- "ספר הפרויקטים – יזמות ופרויקטים בשדה העבודה החינוכית-סוציאלית" – בספר מידע חיוני הכולל רעיונות, הנחיות ודוגמאות שמטרתם לסייע לאנשי המקצוע להכין הצעה לפרויקט וסקירה של 66 פרויקטים נבחרים ומובילים.

פרסומים מקצועיים בנושא התמכרות לאלכוהול ולהימורים

- "הכול על אלכוהול" – ביטאון העוסק בהיבטים שונים של ההתמכרות לאלכוהול ולהימורים, וכולל מאמרים, מחקרים עדכניים מהארץ והעולם, דיווחים שוטפים מהשדה ומידע בתחום התחיקה.

- ספרות מקצועית – פרסומים ייחודיים העוסקים בהיבטים שונים של שתיינות, אלכוהוליזם והימורים.

• מחקרים – עמותת "אפשר" יוזמת מחקרים בתחום העבודה החינוכית-סוציאלית ומציעה סיוע לקידום נושאים אלו.

• פעילות בינלאומית – עמותת "אפשר" משמשת כסניף הישראלי של הארגון הבין-לאומי של עובדים חינוכיים-סוציאליים (AIEJI – International Association of Social Educators).

פרויקטים בניהול העמותה

• היחידה לטיפול בנפגעי אלכוהול והימורים

◀ היחידה מטפלת בבעיות השתיינות, האלכוהוליזם וההימורים ופועלת בחסות ובפיקוח השירות להתמכרויות במשרד הרווחה והשירותים החברתיים.

◀ היחידה מפעילה תשעה מרכזי טיפול ברחבי הארץ ואחראית מההיבט המקצועי להפעלתם של מרכזי טיפול נוספים ברשויות המקומיות. מרכזים אלו מציעים לנפגעי אלכוהול והימורים ולבני משפחותיהם תכנית טיפולית המותאמת לצרכים האישיים, המשפחתיים והסביבתיים של כל פונה ופונה.

◀ היחידה מפעילה תכניות לטיפול בבני נוער עולים (יוצאי אתיופיה וחבר העמים) בפנימיות ובמרכזים קהילתיים וכן תכניות להוריהם.

◀ היחידה מקיימת מערך נרחב של פעולות מניעה והסברה לצעירים ומבוגרים בבתי ספר ובפנימיות בכל רחבי הארץ.

◀ היחידה מקיימת ימי עיון וכנסים לאנשי מקצוע העוסקים בתחום ההתמכרויות.

פרויקטים לילדים ובני נוער בסיכון ולמשפחותיהם, בשיתוף עם "אשלים", ג'וינט ישראל

• **מרכזי הגנה לילדים ונוער** – המרכזים הראשונים מסוגם בארץ המאחדים תחת קורת גג אחת אנשי מקצוע המייצגים את כל גורמי הטיפול הראשוני בילדים ובני נוער נפגעי התעללות (פגיעות פיזיות, מיניות או נפשיות וכן הזנחה מתמשכת).

• **מתן מענה טיפולי לפגיעה מינית בקרב ילדים ונוער** – התכנית מקיימת מערך הדרכה להרחבת הידע, המיומנויות והיכולת הטיפולית של גופים קהילתיים במתן מענה טיפולי לילדים שנחשפו לפגיעה מינית ולמשפחותיהם, וכן לילדים בעלי התנהגות מינית פוגעת.

• **תכנית אב ארצית לשדרוג ופיתוח מועדוניות** – התכנית כוללת הכשרה ופיתוח של כוח האדם ופיתוח תכניות לאוכלוסיות ייחודיות בעשרות יישובים ברחבי הארץ, תוך שימת דגש מיוחד על פיתוח מועדוניות במגזר הבדואי בצפון הארץ ובדרומה.

• **מיד"א** (מרכז ידע אשלים) – המרכז משמש בית רב-תחומי לכל הפעילויות הקשורות ללמידה, בניית ידע, חשיפה, תיעוד והפצה של עשייה מקצועית, פיתוח שותפויות ויצירת מקור ומשאב

לבניית תכנים והמשגת ידע בכל הקשור לילדים ונוער בסיכון. המרכז פועל בפנימיית "עלומים" בכפר סבא.

- **"שותפות אחד"** – יזמה משותפת של הפדרציה היהודית של סאן פרנסיסקו, ממשלת ישראל ואשלים. גורמים אלו חברו יחדיו במטרה לתת הזדמנות למימוש הפוטנציאל האישי ולקידום ההתפתחות של ילדים ערבים בגיל הרך; להביא ליצירת שינוי בקרב קובעי המדיניות במשרדי הממשלה וברשויות המקומיות; ולקדם את מערך השירותים והתכניות הניתנים לילדים ערבים בגיל הרך ולמשפחותיהם.

פרויקטים בשיתוף עם ג'וינט ישראל

- **תב"ת** (תנופה בתעסוקה) – ארגון הג'וינט, בשיתוף עם משרדי הממשלה, מפעיל תכנית ארצית כדי לשלב אוכלוסיות ייחודיות במעגל התעסוקה. במסגרת תכנית זו מפעילה העמותה שני פרויקטים: שיקום תעסוקתי לצעירים חסרי מסגרת ושיקום תעסוקתי לבוגרים נגמלים מסמים.
- **"התחלה טובה"** – תכנית לאומית לקידום ילדים בגיל הרך, המהווה חלק בלתי נפרד מיישום דו"ח ועדת שמיד והמלצותיה בנוגע לילדים, מלידתם ועד גיל שש. התכנית מכוונת להרחיב ולפתח שירותים ותכניות לילדים בגיל הרך ולהוריהם על בסיס בניית תשתית יישובית, תוך שימת דגש מיוחד על ילדים הנמצאים במצבי סיכון ובמצבים מגבירי סיכון.
- **משעו"ל** (מתחמי שילוב עולים) – העמותה מפעילה פרויקט ארצי בשכונות עתירות עולים במצוקה, במטרה לשפר את איכות החיים ואת איכות המגורים בקרב כל דיירי המתחמים ולקדם שותפות ואחריות הדדית בין תושבי המתחמים לבין עצמם ובין אנשי המקצוע. זאת כדי לשפר את מצבם במישור הקהילתי, במישור האישי ובמישור הסביבתי.

7 אודות הארגון הגרמני השותף לפרויקט – IGfH

IGfH, האגודה הבין לאומית לעזרה חינוכית (Internationale Gesellschaft fur erzieherische Hilfen), משמשת כסניף הגרמני של הארגון הבינלאומי לחינוך פנימייתי (FICE).

IGfH הינה עמותה (NGO) שפועלת כלובי למען קידום זכויות וצרכים של צעירים המצויים בסיכון וזקוקים לסיוע חינוכי-טיפולי ממסגרות ציבוריות. האגודה אינה מעורבת בפוליטיקה או בדת. זו אחת האגודות הגדולות בתחום הטיפול בילד ובנוער בסיכון בגרמניה. מאוגדים בה כ- 1,900 חברים.

החברים בארגון מייצגים קשת רחבה של מסגרות וכן סוגי חברויות מגוונים: אנשים פרטיים - בעיקר אנשי מקצוע המוצאים עניין בפעילויות הארגון - מוסדות פנימייתיים ושירותים לילדים ונוער בסיכון בקהילה, וכן ארגוני חינוך ורווחה הפועלים ברמה היישובית, ברמה המחוזית (Lande) או ברמה הכלל ארצית. הגישה של IGfH היא להפגיש בין בעלי מקצוע מגוונים בתחום ולדון בסוגיות ללא קשר למעמד ועניין ארגוני. מפגשים אלה מתקיימים בימי עיון וסמינרים שמקיים הארגון בכל רחבי גרמניה, בצוותי עבודה ובמחקר. סיכומי המפגשים וכן תוצאות עבודתם של צוותי העבודה והמחקר באים לידי ביטוי ומופצים לציבור המקצועי הרחב ברחבי גרמניה, באמצעות קשת רחבה של פרסומים מקצועיים שאותם יוזם הארגון. יעדס המרכזי של צוותי העבודה והמחקר הוא לחתור למציאתם של פתרונות מקוריים וליזום חידושים בשדה אשר יהיו בעלי השלכות על ילדים ונוער בסיכון.

מטרות הארגון ועקרונות פעולתו:

- ליצור עבור ציבור המחנכים תנאים שיאפשרו להם לקחת בחשבון את צרכיהם של הצעירים בסיכון.
- לקבל את הצעירים ומשפחותיהם כפי שהם, לנסות ולמצוא מענה לצרכיהם מבלי לתחקר אותם יתר על המידה בדבר הסיבות לפנייתם.
- לקבל אורחות חיים מגוונים של יחידים וקבוצות ללא שיפוטיות ומבלי לאלצם להתכוון לדרך חינוכית אחת ויחידה.
- למצוא פתרונות שונים וגמישים לילדים ובני נוער בסיכון הזקוקים לסיוע.
- לתמוך בחינוך הילד בתוך המשפחה, אך לא כדרך היחידה ולא בכל מחיר.
- לפתח קהילות חינוכיות ומסגרות פנימייתיות מגוונות ולתמוך בהן.
- לתמוך במסגרות ובמבנים בעלי אופי דמוקרטי העוסקים בטיפול בילדים ובבני נוער בסיכון.
- לתמוך ברשתות מקצועיות של עובדים סוציאליים / עובדים חינוכיים-סוציאליים וקבוצות שמתמקדות בהעצמת הלקוחות.

IGfH מהווה פלטפורמה לאנשי מקצוע בשדה אשר מארגנים סמינרים, ימי עיון וסיורים מקצועיים ומפרסמים ספרים וכן כתב עת מקצועי (Forum Erziehungshilfen) המופיע ארבע פעמים בשנה. אפשר להיות מעורבים בארגון בדרכים שונות:

קבוצות של אנשי מקצוע הפועלות על בסיס אזורי: קבוצות של חברים בעלי עניין משותף, אשר מעוניינים לדון עם עמיתיהם בסוגיות ייחודיות בעלות רלבנטיות מיוחדת לאזורם.

קבוצות של אנשי מקצוע הפועלות על בסיס נושא ספציפי: קבוצות אלה נפגשות פעמיים בשנה ועובדות באופן קבוע על נושא ספציפי כגון חינוך וטיפול בנערות במצוקה, מניעת השימוש בסמים וההתמכרות להם, סוגיות הקשורות לחינוך וטיפול במסגרת המשפחה, היבטים שונים של חינוך וטיפול חוץ ביתי ועוד. הקבוצות מארגנות סמינרים, מפרסמות מאמרים ופועלות לקידומו של תחום פעילותן.

מוסדות נבחרים: פעם בשנה מתקיימת אסיפה כללית של הארגון. חברי הארגון יכולים להיבחר למוסדות הארגון, בהם הוועד המנהל של העמותה, ועדות מקצועיות שונות, ועדה לפרסומים

וכיו"ב. האסיפה הכללית גם קובעת את המדיניות על פיה נקבעת התוכנית השנתית לפעילויות העמותה.

הוועד המנהל של העמותה : הנציגים בוועד המנהל נבחרים על ידי כלל החברים באסיפה הכללית. הם אחראים בפני האסיפה הכללית על הוצאתה לפועל של תוכנית העבודה.

שותפינו הגרמניים לעריכת הספר : ג'וזף קוך, המזכיר הכללי (בשכר) של העמותה ופרופ' פרידהלם פטרס, סגן הנשיא (הנבחר) של הארגון.

לפרטים נוספים :

Internationale Gesellschaft für erzieherische Hilfen (IGfH)

Schaumainkai 101-103

D-60596 Frankfurt am Main

phone: +49-69-63 39 86-0

fax: +49-69-63 39 86-25

E-mail: IGfH@IGfH.de

Web site: <http://www.IGfH.de>